OSMANLI TECVÎD RİSÂLELERİ 2

Ahmet GÖKDEMİR

ilāhiyât

ilâhiyât 899

© MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

Osmanlı Tecvîd Risâleleri 2

Editör:
Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR

eISBN 978-625-6961-25-8

1. Baskı: Aralık 2022

Sertifika No: 44396

Mizanpaj: Tavoos
Sayfa Düzeni: Tavoos
Kapak: MAKGRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

ilâhiyât

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4 Çankaya / Ankara
Tel: (0312) 439 01 69

www.ilahiyatyayin.com
editor@ilahiyatyayin.com
satis@ilahiyatyayin.com
www.instagram.com/ilahiyatyayin

OSMANLI TECVÎD RİSÂLELERİ 2

EDİTÖR
Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR

HÜSEYİN REFİK KIRIŞ'IN *SUAL VE CEVAPLI MUHTASAR TECVÎD* İSİMLİ ESERİ

Yüksel AKBAŞ

ÖZET

Çalışmanın konusu, incelemesi yapılan tecvîd risâlesinin müellifi Hüseyin Refik Kırış'ın hayatı ile onun *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* adlı eserinin incelemesinden oluşmaktadır. Bu çalışmanın ortaya konulmasındaki amaç, tecvîd konularını diğerlerinden farklı bir şekilde soru-cevap yöntemiyle ele alan bu eserin incelenmesi yoluyla açığa çıkarılmasının sağlanmasıdır.

Söz konusu çalışmanın giriş bölümünden sonraki ikinci bölümünde, araştırmaya konu olan *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* adlı eserin yazarı Hüseyin Refik Kırış'ın doğumu, çocukluğu, aile hayatı ve meslek hayatına yer verilmiştir. Daha sonra, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* isimli eserin incelenmesine geçilerek bu bölümde, tecvîdin tanımı ve konusu, Kur'ân-ı Kerîm'in nasıl güzel okunduğu ve ehl-i kırâatin Kur'ân harflerini nasıl okuduğu anlatılmıştır. Sonrasında da mehâric-i hurûf, vakf, vasl, hükmü'r-râ, lafzatullah, kalkale, ahvâl-i tenvîn ve nûn-u sakin, idğâm-ı şemsiyye, izhâr-ı kameriyye, idğâm-ı misleyn, mîm-i sâkin, idğâm-ı mütecâniseyn,

idğâm-ı mütekâribeyn, ahvâl-i meddât, aksâm-ı med, zamir, imâle, teshîl, sekte, hâ-i sekte, secde-i tilâvet, hemze-i kat' ve hemze-i vasl, besmele-teavvüz ve tekbîr konuları ele alınmıştır. İncelemeler sonucunda bahsi geçen telifin gerek içerdiği bilgiler gerekse bu verilerin ele alınış şekli açısından orijinal bir eser olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Kıraat, Tecvîd, *Muhtasar Tecvîd*, Hüseyin Refik Kırış.

HÜSEYİN REFİK KIRIŞ'S WORK *WITH QUESTIONS AND ANSWERS MUHTASAR TECVID*

ABSTRACT

The science of tajwîd is a science that grounds and examines the origins of the letters, which are the basic elements of recitation, the state of their origin, as well as the rules they form during their encounter with each other, in order to perform the Qur'anic recitation in the most beautiful way. In this context, the subject of the study consists of the life of Hüseyin Refik Kırış, the author of the tajvîd treatise that we have examined, the examination his work called Question and Answer.

In the second part of this study, after the introduction, the birth, childhood, family life, professional life, contemporaries, the period in which he lived and the works he wrote, of Hüseyin Refik Kırış, the author of the work named Question and Answer with the title of *Muhtasar Tecvîd*, which is the subject of the research, are included. Then, after examining the work named Concise Tajvîd with Question and Answer, in this section, the definition and subject of tajwîd, how the Qur'an is read well and how the people of the Qur'an recite the letters of the Qur'an, mehâric-i hurûf, foundation , vasl, verdict'r-râ, lafzatullah, kalkale, ahvâl-i tenvîn ve nûn'u calm, idgâm-i semsiyye, izhar-i kameriyye, idgâm-i misleyn, mim-i calm, idgâm-i mucâniseyn, ı mutakaribeyn, ahvâl-i meddât, aksâm-ı med, pronoun, imâle, teshil, sekte, hâ-i sekte, sajde-i tilâvet, ahvâl-i

hemze-i kat' ve hemze-i vasl, basmala-teavvîr and tekb topics are discussed. In the last part, the aforementioned treatise was.
Keywords: Qur'an, Recitation, Tajvîd, *Muhtasar Tecvîd*, Hüseyin Refik Kırış.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm Allah (c.c.) tarafından bütün insanlığa gönderilmiş, tilâveti ile ibadet edilen, hükümleriyle hayatımıza yön veren, yine kendine munhasır üslup ve fonetiğiyle kıraat tarzı olan, vahiy kaynaklı bir metindir. Hayat rehberi olarak gönderilen bu ilahî kitap; Allah tarafından vahyin ilk muhatabı olan Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v), Hz. Peygamber tarafından da ashâbına ilahî koruma altında harf harf, kelime kelime okunarak öğrenilen ve dilden dile gönülden gönüle orijinal haliyle tertîl üzere öğretilen bir kitap olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm, bu öğretim metoduyla muttasıl senetle günümüze kadar ulaşmıştır.

Kur'ân kıraatinin Arapça'daki lafızlardan farklı olarak kendine has kâide ve esasları vardır. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerîm'in tilâvetine dair usûl ve kuralları kendisine konu edinen tecvîd ilmi, tarihî süreç içerisinde diğer ilmî disiplinler gibi birtakım aşamalardan geçerek günümüze kadar gelmiştir. İncelemesi yapılan eserin girişinde "Kur'ân'ı tertil üzere oku" âyetini kendine şiar edindiğini beyan eden, Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş ilmî şahsiyetlerinden Hüseyin Refik Kırış, yazdığı *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* isimli eseriyle bu ilmî birikimin önemli halkalarından biri olmuştur.

Bu çalışmanın amacı da çalışmaya konu olan bu risâlenin yazarı Hüseyin Refik Kırış'ın hayatı ile çalışmaya konu olan tecvîd risâlesini ortaya koymak ve tanıtmak suretiyle özelde tecvîd ve kırâat alanının, genelde ise tüm ilim erbabının faydasına sunmaktır. Belirlenen gayeler doğrultusunda müellifin

hayatı ve *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* isimli eseri, çalışmanın esas metnini oluşturacaktır.

Araştırma, genel itibari ile Hüseyin Refik'in hayat serüveni, ilmî kişiliği ve eserleri ile tecvîd konularını temel kaynaklar çerçevesinde tahlil etmektedir. Bu bağlamda müellif, Osmanlı eğitim kurumlarından ibtidâiyye ve rüşdiye bölümlerinde okutulmak üzere okunaklı bir yazı ve anlaşılır bir dil kullanarak soru-cevap metoduyla hazırladığı bu eserinde tecvîd kâidelerini anlatmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın eser inceleme bölümü yapılırken öncelikle tecvîd ve kırâat alanında yazılan temel kaynaklara ve yakın dönemde kaleme alınan modern eserlere başvurulmuştur. Bu temellendirmenin ardından işlenen konular hakkında müellifin görüşleri, örnekleri ve değerlendirmeleri sunulmuştur.

1. HÜSEYİN REFİK KIRIŞ'IN HAYATI

Hüseyin Refik Kırış, Sinop'un Gerze ilçesinin Göllü köyünde 1868'de dünyaya gelmiştir.[1] Annesi Fatma Ünzile Hanım, babası Gerze'de ziraat ve ticaretle uğraşan Ali Efendi, dedesi Ali Rıza Paşa, onun babası Mustafa Meşe, onun da babası Kırış Oğulları'ndan Ali Efendi'dir.[2]

Hüseyin Refik, büyük babası Ali Rıza Paşa tarafından, beş veya altı yaşında iken İstanbul'a amcası Hüseyin Efendi'nin yanına gönderilmiştir. Küçük yaşta İstanbul'a gönderilen Hüseyin Refik, bir müddet Osmanlı Padişahı V. Murad Hân'ın tütüncü başı olan amcası Hüseyin Efendi'nin Beşiktaş'taki evinde ikamet etmiştir. O, burada kısa bir süre tedris gördükten sonra Beşiktaş'ta Amber Ağa Camii'nin müezzinlik dairesindeki ibtidâî mektebe

---

1 Ahmet Çelik, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Konya Öğretmenleri* (Konya: Konya B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, 2020), 28.

2 Fuad Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri* (Ankara: Başnur Matbaası,1968), 2.

kaydedilmiştir.[3] Daha sonra 1875'te yine Beşiktaş'ta bulunan Saray-ı Humâyûn Sıbyan Mektebi'ni[4] tamamlayan Kırış, üç yıllık Mülkiye Rüşdiyesi[5] ile 1887'de orta ve yüksek öğretim müessesesi olan Dârüşşafaka'dan[6] mezun olmuştur.[7]

Hüseyin Refik'in mezuniyetinin ardından hemen meslek hayatına atıldığı, memleketin çeşitli bölgelerinde ve devletin birçok kurumunda farklı vazifeler üstlendiği görülmektedir. Şöyle ki Hüseyin Refik'in meslek hayatı, siyasi nedenlerle Şam'da görevlendirilen amcası Hüseyin Efendi'nin yanında başlamıştır. Onun Şam Askerî Rüşdiyesi'nde imla muallimliği ile başlayan meslek hayatı; sırasıyla Şam, Beyrut, Sivas, Bağdat, Van, Konya

---

3 Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 2.

4 İslâm dini, erkek veya kadın olsun tüm bireylerine ilim tahsil etmeyi farz kılmıştır. Bu bağlamda ebeveynler, çocuklarını akıl baliğ olduklarında, onların eğitim ve öğretimiyle mükellef tutulmuşlardır. Âyet ve hadislerle temellendirilen bu sorumluluğu yerine getirmek için Osmanlı'da her camii müştemilâtında ayrı bir mekân tesis edilmiştir. Şöyle ki sevaba nâil olmak için çok sayıda hayır sahibi, mektep açmış ve bu mekteplerin devamlılığını temin etmek için de vakıflar kurmuşlardır. Yine hükümdarlar ve vezirler tarafından inşa ettirilmiş büyük camilerin ve külliyelerin bünyesinde birer sıbyan okulu inşa edilmiştir. Mezkûr kurumlara, 5-6 yaşında "Sabî" ismi verilen küçük yaştaki çocukların eğitim ve öğretimi icra edildiği için, "Sıbyân Mektebi" adı verilmiştir. Genel itibariyle 4-5 yaşına giren çocuklar, ailesinin maddi durumuna göre "Âmin Alayı" adı verilen bir merasimle söz konusu mekteplere başlatılmıştır. Çocuğa, bu kurumlarda Arap harfleriyle yazılmış, harekesi olan, Kur'ân okumayı öğrenme hususunda yardımcı olabilecek bir kitap verilmiş ve böylece bireysel bir öğretim metoduyla okumanın kâideleri öğretilmeye çalışılmıştır. bk. Recai Doğan, "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde ilk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37/1 (1997), 413-415.

5 Tanzimat'la birlikte Batı eğitim tarzına göre şekillendirilmiş orta öğretim kurumudur. Açıldığı yıllarda yüksek öğretime talebe hazırlayan bir orta öğretim kurumu olan rüşdiyeler, zamanla ilköğretim seviyesiyle birleştirilmiştir. bk. Cemil Öztürk, "Rüşdiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/300-305.

6 Ebeveyni olmayan Müslümanların evlatlarını yetiştirmek için 1873'de İstanbul'da Cem'iyyet-i Tedrîsiyye-i İslâmiyye tarafından kurulan bir okuldur. bk. Halis Ayhan-Hakkı Maviş, "Dâruşşafaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/7-9.

7 Çelik, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Konya Öğretmenleri*, 28.

ve İstanbul vilâyetlerinde mülkiye idâdîsi,[8] maarif müdürlüğü, dârulfünûn[9] ve hukuk fakültelerinde müderrislikle müdürlük görevlerinde bulunmak suretiyle devam etmiştir.

Hüseyin Refik'in Dârüşşafaka'dan mezun olduktan sonra çalıştığı kurumlarda üstlendiği resmi vazifelerin ilki 1888 yılında Şam Askerî Rüşdiyesi imlâ muallimliğidir. Aslında o dönemde kendisine sakallı olmak şartıyla mülkiye kaymakamlığı teklif edilmişse de o, genç yaşta sakal bırakmayı tercih etmediği için, maâriflik mesleğini seçmiştir.[10] 1895'te Lazkiye İdâdîsi Müdürlüğü'ne atanan Hüseyin Refik, burada tarih, coğrafya, inşâ[11] ve kitâbet, mâlumât-ı nâfia, cebir,[12] usûl-i defter, hendese,[13] Türkçe, ilm-i eşya, mâlumât-ı zirâiye, Fransızca, hıfz-ı sıhha[14] ve ilm-i ahlak olmak üzere birçok dersin öğretmenliğini yapmıştır. O, 1904'te Sivas İdâdî Müdürlüğü, 1905'te

---

8 Rüşdiye, mezunlarını yüksek okullara hazırlamak için açılan hali hazırdaki liseye denk orta öğretim kurumudur. bk. Cemil Öztürk, "İdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/464-466.

9 XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin bilimde Batı'ya yönelmesiyle kurulan; medreselerden ayrı, bünyesinde her türlü ilmin okutulduğu yeni bir yüksek öğretim kurumudur. bk. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârülfünûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/521-525.

10 Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 3.

11 Sözlükte ortaya çıkarmak, icat ve ihdâs etmek, yaratmak mânalarına gelen inşâ; daha sonra, kurmak, üretmek ve yazmak gibi anlamlarda da kullanılmış; bu ikinci kullanımdan hareketle yazmak, yazma sanatı ve kompozisyon gibi anlamlar kazanarak zaman içerisinde resmî ve özel yazışmaların belirli bir usûle göre yapılmasının inceliklerini ve mektup yazma sanatını ifade eden bir terim haline gelmiştir. bk. İsmail Durmuş, "İnşâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/334-337.

12 İslâm tarihinde, matematik ilmindeki denklem düzeniyle bu denklemlerin incelenmesi ve çözümlenmesine verilen isimdir. bk. İhsan Fazlıoğlu, "Cebir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/195-201.

13 Riyâzî ilimlerin şekil ve cisimler arasındaki ilişkilerini inceleyen bilim dalıdır. Bugünkü anlamıyla geometridir. bk. Muhammed Süveysi, "Hendese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 17/199-208.

14 Sağlığın korunması ve sağlık bilgisiyle ilgilenen bilim dalıdır. bk. Nebi Bozkurt, "Hıfzıssıhha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/319-321.

Bağdat Maarif Müdürlüğü, vekâleten Bağdat Hukuk Mektebi Müdürlüğü ve 1909'da Van Maarif Müdürlüğü vazifesinde bulunmuş; 1912'de ise Konya Hukuk Mektebi Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Bu görevi, yaklaşık bir buçuk yıl kadar sürdüren Hüseyin Refik, 7 Ocak 1914'te İstanbul Hukuk Mektebi Müdürlüğü'ne atanmıştır. Bu vazifenin akabinde ikinci defa Konya Hukuk Mektebi'ne tayin edilen Hüseyin Refik, bu görevi mektebin kapatıldığı 15 Mart 1919'a kadar sürdürmüştür.[15] Hüseyin Refik, görev verilen okul ve müesseselerde farklı derslerin muallimliğini yaparak bu kurumlarda birçok öğrenci yetiştirmiştir. Kendisine özellikle Konya ve çevresinde "Şeyhu'l-muallimîn" denilmiştir. Meslek hayatında titiz, ileri fikirli ve yeniliklere açık bir öğretmen olan Hüseyin Refik, azim ve fedakarlıkla aralıksız elli üç yıl çalıştıktan sonra sağlık durumunun kötüleşmesi nedeniyle çok sevdiği ve bağlı olduğu öğrencilerinden ve vazifesinden ayrılmıştır.[16]

Hüseyin Refik, eğitim hayatını tamamlayıp iş hayatına atıldıktan sonra 1888'de amcası Hüseyin Efendi'nin küçük kızı Saniye hanımla evlenmiş ve bu evlilikten Behice, Emin, Meliha, Belkıs ve Fuad olmak üzere beş çocuğu olmuştur. Kendisi vefatından önce evlatlarını evlendirmiş, kızlarından ve oğullarından bir erkek beş kız olmak üzere altı torunu dünyaya gelmiştir. O, özel hayatında şefkatli bir aile babası olarak, aile fertlerine, çevresindekilere ve öğrencilerine karşı kibar bir şahsiyet olarak tanınmıştır.

Hüseyin Refik, sabah namazı ile günlük hayatına başlamış, akabinde o gün anlatacağı derslerin programına ve konularına göz atmıştır. O, aile fertlerinin de katıldığı sabah kahvaltısını

---

15 Çelik, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Konya Öğretmenleri*, 28.
16 Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 2.

da yaptıktan sonra vazifesine gidip, okuldaki derslerini ve toplantılarını tamamladıktan sonra evine dönmüştür.[17]

Müellifin ilmî birikimine bakıldığında, onun, döneminde rağbet gören Arapça, Farsça ve Fransızca dillerine hâkim olduğu görülür. O, özellikle riyâzî,[18] dinî ve ahlâkî konularda telifler ortaya koymuş ve yine bu alanlara dair eserler tercüme etmiştir. Müellif, bununla birlikte birçok makale ve şiir kaleme almış olup, rik'a ve divânî hatlarla yazılar yazmıştır. Onun hat yazıları da dönemin hattatları tarafından takdir edilmiştir. [19]

Hüseyin Refik, ağır hastalıklar geçirmesi sebebiyle 1940 yılından itibaren fiziksel düşüş yaşamış ve hayatının son yıllarını meşakkat içinde geçirmiştir. Müellif, hayatının son demlerinde İstanbul'da hâne-i saadetlerinde ibadetle meşgul olmuş, 1945 yılında vefat etmiştir. Merhum, Beşiktaş Yahya Efendi Mezarlığı'nda medfundur.[20]

2. SUAL VE CEVAPLI MUHTASAR TECVÎD İSİMLİ ESERİN MUHTEVASI VE İNCELENMESİ

2.1. Eserin Adı ve Fiziksel Özellikleri

Eserin ismi, çalışmanın kapak sayfasında görüldüğü üzere *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd'*dir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde eserin ulaşabildiğimiz tek nüshası, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığında Muhtasar Tecvîd isimli ve 06 Mil Yz A8355 numaralı kayıtla bulunan baskısıdır. Bu nüshada risâlenin sayfa numaralandırmasında bazı eksiklikler olsa da

---

[17] Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 4- 6.

[18] Kök anlamı alıştırma olan riyâziye kelimesi zihni alıştıran ve hazırlayan anlamında riyâzî ilimler olarak isimlendirilmiştir. Yenileşme döneminde riyâziyât, sayı ve miktarla uğraşan bütün bilim dalları için kullanılan bir isim olmuştur. bk. Rüşdî Râşid, "*Riyâziyât", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları 2003), 28/129-137.

[19] Arun, *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri*, 1.

[20] Çelik, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Konya Öğretmenleri*, 28.

tespitlere göre eser, elli iki varaktan ve yüz dört sayfadan oluşmaktadır. İstanbul'da basılan eserin basım tarihi, girişinde ve son bölümünde yer alan bilgiye göre 1329/1910'dur.[21] Kitabın sayfa yapısına gelince, sağ taraftaki sayfalarda metin yer almakta olup, sol taraftaki sayfalar boş bırakılmış şekilde tasarlanmıştır. Kitabın sayfa metinleri ise on bir satırdan oluşacak şekilde Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır.

Kitabın kapağında *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, Van Maarif Müdürü Hüseyin Refik ifadesi yer almakta olup, kapağın iç kısmında ise eserin Türkçe olarak tashihli h. 1329/1910 tarihinde ve 167 numaralı kararla tab' ve neşredildiğine dair bilgi yer almaktadır. Bu bölümün devamında, kitabın İbtidâiye ve Rüşdiye programlarında okutulmak üzere yazıldığı ifade edilmekle birlikte, basım yeri, tarihi ve sayfa sayısına da yer verilmektedir. Ayrıca bu kısımda, kitabın her hakkının mahfuz olduğu ve mühürsüz nüshalarının sahte olduğu ifade edilir. Bu metnin karşı sayfasında ise 1997 tarihi ve Fuat Arun ismi yazılıdır.[22] Fuat Arun isminin hayatı kısmından da hatırlanacağı üzere nüshanın oğluna ait olduğu aşikardır. Dolayısıyla bu eser, Hüseyin Refik Kırış'ın oğlu Fuat Arun tarafından gün yüzüne çıkartılmış ve yazma eserler literatürüne kazandırılmıştır.[23]

Eserin girişinde bu risâle için; ulemayı benâmdan ve tetkîki müellifât-ı şer'iyye meclis-i âlîsi âzâsından Ali Nazmi Efendi, 1329/1910 tarihinde şunları yazmıştır:

"Ne yazılmış ne bir daha yazılır,
Böyle tecvîd buğye-i tâlib,
Nazarı kâriînde müstahsen,

---

[21] Hüseyin Refik Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1329), 3.
[22] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 3.
[23] Arun, *Muallim Refik Kırış, Hayatı ve Eserleri*, 1-3.

İntifâ'ı umûmiyi câlib,
Oldu tarih ona güher tarih,
Reviş-i 'iyd-i haymiz gâlib."[24]

O, bu dizeleri yazmak suretiyle Hüseyin Refik Kırış'a takdir ve iltifatlarını dile getirmiştir.

Yine bu metinden sonraki sayfadan başlamak suretiyle iki buçuk sayfayı kaplayan yirmi beş satırlık "ifâde-i mahsûsa" başlığı altında bir önsöz yazılmıştır. Bu kısımda, müellif, tecvîd ilminin kırâat usûlü açısından önemli ve "Kur'ân'ı tertîl üzere oku" ahkâmına uymanın her kârî için gerekli olduğunu belirtmiş; yine Kur'ân kıraatinin tarz, telaffuz ve tilâvetinin taklit edilerek öğrenildiğini zikretmiştir. Dolayısıyla o, bu muhtasar kitabın, içerdiği konular itibariyle bir talebe için ancak kıraat ilminin muhtırası olabileceğini vurgulamıştır. Bu eserdeki tecvîd hükümleri, bazı mekteplerin İbtidâiye ve Rüşdiye bölümlerinde uygulama neticesinde elde edilen tecrübe ve faydaya istinâden tertip edilmiş olup, risâlede tecvîd konularının suâl ve cevap tarzında tedris edilmesinin, eserin faydasını artırdığı ifade edilmiştir.[25] Ayrıca eserde, her ibtidâ mektebinin ikinci sınıfına terfi eden talebeye, imtihanlarda, bu muhtasar tecvidin birinci kısmına (ahvâl-i meddât) kadar olan elli sekiz soruyu tâlim etmesi ve bu sınıfı takip eden üçüncü sınıfın başlangıç derslerinden itibaren tedrîse başlanması; yine bu eserin, rüşdiye sınıflarının Kur'ân'ı Kerîm derslerinde de müracaat edilmek üzere talebenin elinde bulundurulan bir kaynak olduğu; aynı zamanda risâlede işlenen konuları, talebelerin tecvîd bilgisiyle beraber nazarî ve amelî olarak öğrendikleri görülmüş olup bu istifade vesilesiyle tab' ve neşredilmiştir, ifadesi yer alır.[26]

---

[24] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 4.
[25] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 5.
[26] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 7.

2.2. Eserde İşlenen Konular

Müellif, esere "Bismillâhirrahmânirrahîm" sözü ile başlayıp âlemlerin rabbi olan Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e, âline ve ashâbına salât ve selâm ile esere giriş yaparak başlamıştır. Müellif, eserde; "Tecvîd, lügatte ne demektir?", "Tecvîd ilmi neden bahseder?", "Kur'ân-ı Kerîm, nasıl güzel okunur?", "Kurân-ı Kerîm'de kaç harf vardır ve bunları kıraat ehli nasıl okur?" sorularını cevaplandırdıktan sonra mehâric-i hurûf, vakf, vasl, ahvâl-i râ, lafzatullah, kalkale, tenvîn ve nûn-u sâkin, izhâr, idğâm-ı bilâ ğunne, idğâm-ı me'a'l-ğunne, idğâm-ı bilâ ğunne, ihfâ, iklâb, idğâm-ı şemsiyye, izhâr-ı kameriyye, idğâm-ı misleyn, ahvâl-i mîm-i sâkin, idğâm-ı mütecâniseyn, idğâm-ı mütekâribeyn, ahvâl-i meddât, aksâm-ı med, medd-i tabîî, medd-i lâzım, medd-i ârız, medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i lîn, zamir, imâle, teshîl, sekte, hâ-i sekt, secde-i tilâvet, hemze-i kat' ve hemze-i vasl, ahvâl-i besmele-teavvüz ve tekbîr konularını ele almıştır.

Şimdi eserde işlenen bu konular, zikredilen başlıklar altında incelemek suretiyle ve ana kaynaklara gidilerek temellendirilecektir.

2.2.1. Tecvîd

Tecvîd, kavram olarak yapılan bir işi, sıhhatli ve latif yapmak; aynı zamanda onu bezemek olarak tanımlanmıştır.[27] Tecvîd için ıstılâhî olarak da şu tanımlar zikredilebilir:

Tecvîd, "Kendisinde harflerin mahreçlerinden ve sıfatlarından bahsedilen ilimdir."[28]

---

[27] Abdurrahman Çetin, "Tecvîd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/253-254.

[28] Muhammed b. Ebî Bekir el-Mer'âşî, *Cühdü'l-mukıll,* nşr. Salim Kaddûrî Hamed (Umman: Dâru'l-Ammâr, 1169/2001), 109.

Tecvîd, "Kendisi ile harflerin lâzımî ve ârızî sıfatlarını kazandırmaya güç yetirilen bir melekedir (alışkanlık)."[29]

Tecvîd, "Harflerin her bir sıfattan hakkını ve müstehakkını vermek ve her bir harfi aslına döndürmektir."[30]

Tecvîd, "Harflerin teleffuzlarına dikkat ederek; vakf, vasl, med ve kasr gibi okuyuş kurallarına uyarak, Kur'ân-ı Kerîm'i hoş bir edâ ve sadâ ile okumayı öğreten ilimdir."[31] Bütün bu tanımlamalardan yola çıkılarak tecvîdin yegane gayesi, Kur'ân okurken harflerin mahreç ve sıfatlarıyla birlikte tecvîd kaideleri hususunda uyulması gereken kuralları öğrenmek suretiyle ilâhî kelamın en güzel şekilde ve hatasız okunmasıdır, denilebilir.[32] Bu bağlamda tecvidin konusu için "Kur'ân harflerinin ve kelimelerinin telaffuzudur"[33] diyenler de olmuştur.

Tecvîd konusunu, üç suâl ve üç cevapla ele alan müellif, tecvîde "lügatte tecvîd ne demektir?" sorusuyla başlamış; bu soruyu, "bir şeyi güzel yapmak demektir" şeklinde cevaplamıştır. O, bu konuyla ilgili ikinci soruyu ise "ilmi tecvîd neden bahseder?" diye sormuştur. O, bu suâle de "Kur'ân-ı Kerîm'i güzel okuma yollarından bahseder" tanımıyla karşılık vermiştir. Müellif, yine bu konuyla ilişkili, "Kur'ân-ı Kerîm nasıl

---

29 Birgivî Muhammed b. Pir Ali, *Dürr-u Yetîm* (İstanbul: Asitane Kitabevi, ts), 2; M. Es'ad el-Huseyni, *el-Virdü'l-müfid fi şerhi't-tecvîd* (İstanbul: 25 Numaralı Matbaa, 1313), 3.

30 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââti'l-ʿaşr*, nşr. Ali Muhammed ed-Debbâ' (Mısır: Dâru'l-Kütübü'l-'İlmiyye, ts), 1/212.

31 Demirhan Ünlü, *Kur'an-ı Kerîm'in Tecvîdi* (Ankara: Türkiye Diyanet Yayınları Vakfı, 2020), 38.

32 M. Tayyip Okiç, *Kur'an-ı Kerîm'in Üslûb ve Kırâatı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963), 21; Zekeriyyâ el-Ensârî, *ed-Dekaiku'l-Muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime* (b.y: y.y, ts), 4b.

33 Hamza Hüdâyi, *Tecvîd-i Edaiyye* (Üsküdar: Âsitâne Kitabevi, ts), 32; Muhammed Mekkî Nasr el-Cüreysî, *Nihâyetü'l-Kavli'l-müfid fi 'ilmi't-tecvîd* (Kahire: Matbaatü'l-Emîriyyetü'l-Âmire, 1308), 13.

güzel okunur" sorusuna, "Her harfi, tecvîd ilmine tatbik ederek okumakla olur" diyerek cevap vermiştir.

Bu soru ve cevaplara bakıldığında, görülmektedir ki müellif, genel tanımlara benzer tarifler yapmakla birlikte kısa ve anlaşılır bir dil kullanarak konunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. [34]

2.2.2. Harf

Sözlükte "bir tarafa meyletmek, sapmak" anlamında masdar olarak tanımlanan harf, "taraf, uç, yan, zirve, tepe, kelime, kelâm" gibi manaları ihtiva eder. Harf kelimesinin çoğulu da hurûf veya ahruf kalıbında gelir.[35] Tecvîd ıstılahında ise harf, ağızdan iradeye bağlı olarak ve bir mahrece dayalı çıkan; söylenilebilecek kelimelerin kenarını, tarafını belirleyen ses parçacıklarıdır.[36] Bu ses parçaları, yazıya harf olarak resmedilir.

Arap diline özgü olarak harfler; alfabenin aslî harfi olarak bilinen, yazıda kelimelerin oluşumunu sağlayan, müstakil mahreç ve sıfata sahip 29 harfle birlikte bir de fer'î harfler olarak bilinen ara seslilerden müteşekkil olup iki kısımda ele alınır:

2.2.2.1. Aslî Harfler

Arap alfabesindeki aslî harfler, 29 harften (ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، و، ه، لا، ي) müteşekkildir. Bunlar, kendilerine has sıfatlarla belirli bir çıkış yerinden irade ile söylenilen seslerdir. Bu harfler, kelimelerin oluşumunda yazıda bizzat resim olarak yazılmaları

---

[34] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd,* 9-11.

[35] Mehmet Ali Sarı, "Harf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), XVI/161.

[36] Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehü'l-fikriyye Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezerî* (Kahire: Matbaatü Mustafa'l-Bâbî, 1948), 9; Mahmûd Halîl el-Husarî, *Ahkâm-ü kırâati'l-Kur'ân-i'l-Kerîm* (Dımeşk: Dâru'l-Beşâir, 1389/1970), 33.

ve müstakil bir sese sahip olmaları sebebiyle aslî harf olarak isimlendirilmiştir.[37]

Müellif, risâlesinde, harfler konusunu; aslî harfler olarak, 4-8. sorular ve bunların cevaplarıyla şu şekilde ele almıştır:

S. 4: Kur'ân'ı Kerîm'de esas olmak üzere kaç harf vardır ve bunları ehl-i kırâat nasıl okur?

C. 4: Kur'ân-ı Kerîm'de esas olmak üzere 29 harf vardır ki şunlardır: (ا، ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ك، ل، م، ن، و، ه، لا، ي). Kırâat ehli, bunlardan yedisini yani (خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ) kelimelerini teşkil eden (خ، ص، ض، غ، ط، ق، ظ) harflerini kalın, geriye kalan yirmi iki harfi ise ince okur.

S. 5: Kalın okunan (خُصَّ ضَغْطٍ قِظْ) harflere ne isim verilmiştir?

C. 5: İsti'lâ harfi denilmiştir. Özellikle (ص، ض، ط، ظ) harflerine "ıtbâk" denilir.

S. 6: İsti'lâ ve ıtbâk ne demektir?

C. 6: İsti'lâ; harf okunduğu vakit dilin üst damağa kalkması, ıtbâk ise dile paralel olan çenenin dil üzerine kapanması demektir.

S. 7: İnce okunan 22 harfi say ve bunların isimlerini söyle.

C. 7: (ا، ب، ت، ث، ج، ح، د، ذ، ر، ز، س، ش، ع، ف، ك، ل، م، ن، و، ه، لا، ي) harfleri ince okunur ve bunlara isifâle harfleri denir.

S. 8: İstifâle ne demektir?

C. 8: Harf okunduğu zaman dilin aşağı çene tarafına düşmesi demektir.[38]

Görüldüğü üzere müellif, harfler konusunu, kalın ve ince harfler üzerinden anlatmıştır. Ayrıca o, bu bahiste, harflerin kalınlık ve inceliklerini kazandıran sıfatları da ele alarak işlemiştir.

---

[37] Aliyyü'l Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, 16; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-Kavli'l-müfid* 29; el-Mer'âşî, *Cühdü'l-mukıll*, 2.

[38] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 11-15.

2.2.2.2. Fer'î Harfler

Kur'ân'da müstakil bir mahrece dayanmayan ve resim olarak yazıda bulunmayan; ancak fasih olarak okunan ve aslî harflerden türetilen ara sesli harflere fer'î harfler, denir.[39] Bunlar beş kısımda incelenmiş olup sırasıyla şunlardır:

1. Teshîl ile okunan hemze sesi,
2. İmâle ile okunan elif harfi,
3. İşmâm ile okunan sâd harfi,
4. Kalın okunan lâm harfi,
5. İhfâ ile okunan nûn harfidir.[40]

Hafs kırâatinde bu fer'î harflerden üç tanesi uygulanır. Bunlar:

1. Nûn-u muhfât,
2. Hemze ile elif sesi arasında yapılan teshîl,
3. İmâle ile okunan eliftir.[41]

2.2.2.3. Hareke

Hareke, harfleri okurken onlara seslerini kazandıran işaretlerdir. Bunlar, harflerin üst kısmına konan üstün ve ötre alametiyle birlikte harfin alt kısmına konulan esre işaretidir. Harekeler, Türkçe'de kullanılan ve sesli harfler diye nitelenen "a-e", "u-ü" ve "ı-i" seslerini, yazıldıkları Arapça harfle kazanırlar.[42] Bunların seslendirmesi ise şöyledir:

1: Fetha (üstün); ince harflere "e", kalın harflere "a" sesi vermektedir.

---

[39] İsmail karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 187.

[40] Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, 33; Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvîdi*, 44.

[41] İbnü't-Tahhân, *el-İnbâ' fi tecvîdi'l-Kur'ân*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin (Şârika: Mektebetü's-Sahâbe, 2007), 45.

[42] Mer'aşî, *Cühdü'l-mukıll*, 2.

2: Kesra (esre); ince harflere "i", kalın harflere "ıi" sesi vermektedir.

3: Zamme (ötre); ince harflere "ü", kalın harflere "u" sesi vermektedir.[43]

Yukarda zikredilen bu üç aslî hareke dışında, imâle ve işmâm ile okunan ara sesli fer'î harekeler de vardır.[44]

Müellif, eserinde hareke konusunu 9-11. sorular ve cevaplarıyla ele almıştır. Bunlarda mefhum şöyledir: O, üzerinde üstün, esre veya ötre bulunan harflerin müteharrik olduğunu, üzerinde cezm işareti bulunan harflerin ise sakin olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca müellif, bu başlık altında 12. soru olarak; tenvin neye denir, sorusunu sormuş ve şöyle cevaplamıştır: İki üstün, iki esre ve iki ötreye derler ki okunuşları nûn sadasıyla "en, in, ün" şeklindedir. Tenvinin aslı, harekelere bitişerek ortaya çıkan ve te'kit için olmayan sâkin nûn sesidir.[45]

2.2.2.4. Harflerin Mahreçleri

Sözlükte çıkış yeri olarak tanımlanan mahreç; ıstılahta harfler telaffuz edilirken onların dayandığı bölge ve çıktığı yer anlamına gelmektedir. Tecvîd, küllî mahreç olarak nitelendirilen, harflerin grup olarak konumlandırıldığı; cevf, halk, lisan, şefeteyn ve hayşûm olarak ayrılan, beş bölge vardır. Cüzî mahreç sayısı konusunda ise farklı görüşler olmakla beraber Halil b. Ahmed, Mekkî b. Ebî Tâlib ve İbnü'l Cezerî'nin de aralarında bulunduğu kıraat ulemâsının tercih ettiği mahreç adedi 17'dir.[46]

İncelemesi yapılan bu risâlede yazar, ilgili konuyu 13-22.

---

[43] Ramazan Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, 2019), 108.

[44] İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, 228-229.

[45] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 15-17.

[46] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/198; Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 60.

soru ve cevaplarda ele almıştır. Mezkûr suâl ve cevaplar aşağıdaki şekildedir:

S. 13: Bir harfin mahreci neye denir?

C. 13: Bir harf okunduğu zaman, ağzın hangi yerinden ve hangi tarafından çıkıyorsa, orası okunan harfin mahrecidir.

S. 14: Bir harfin mahreci nasıl bulunur?

C. 14: Sakin kılınan bir harfin evveline bir hemze bitiştirerek okursak o harfin mahrecini bulmuş oluruz. Misal olarak "mîm" harfinin önüne hemze bitiştirerek okursak mîm harfinin mahrecinin dudaklar olduğu anlaşılacaktır.

S. 15: Harflerin başlıca mahreçleri kaç tanedir?

C. 15: Cevf, halk, lisân, şefeteyn ve hayşûm olmak üzere beş bölgedir.

S. 16: Halk bölgesinden çıkan harfler kaç tanedir ve hangileridir?

C. 16: Altı tane olan (ء، ه، ع، ح، غ، خ) boğaz harfleri, boğazın göğse bitişen kısmından hemze ile başlayıp boğazın ağza bitiştiği bölgeye doğru sıralanır ve bunlar, hurûf-u halk diye isimlendirilir.

S. 17: Dilden çıkan harfler kaçtır ve hangileridir?

C. 17: Dilin farklı yerlerinden çıkan harfler ق، ك، ج، ش، ي، ض، ل tane olup bunlara hurûf-u lisân denir.

18) ث، ذ، ظ، ص، س، ز، ت، د، ط، ر، ن،

S. 18: Dişlerden çıkan harfler kaçtır ve bunlar hangileridir?

C. 18: Üst ve alt ön dişlerin dibinden çıkan harfler, altı tane olup sırasıyla şunlardır: (س، ص، ز،), (ظ، ذ، ث)

S. 19: Dudaklardan çıkan harfler kaçtır ve bunlar, hangileridir?

C. 19: İki dudak arasından çıkan harfler, dört tane (ف، م، ب، و) olup bunlara hurûf-u şefevî denilir.

S. 20: Genizden çıkan harfler kaçtır?

C. 20: Genizden çıkan sadece ğunne'dir.

S. 22: Harf-i lîn kaçtır ve bunlar, nelerdir?

C. 22: Harf-i lîn, vâv ve yâ olmak üzere ikidir. Bu harfler; kendileri sakin, mâ kablindeki harfin harekesi üstün olduğu takdirde lîn harfi olurlar. Lîn, yumşak ve zahmetsiz demektir

Bu sorulara cevaplarıyla birlikte bakıldığında müellif, mahreçler konusunu bölge bölge ele almış; buna ek olarak lîn harflerini de bu konuda müstakil olarak zikretmiş, denilebilir.[47]

2.2.3. Vasl ve Vakf

Vasl, sözlükte ulaştırmak, bitiştirmek anlamında kullanılan bir sözcük olup, vakfın zıddı olarak tanımlanır. Tecvîd ilminde ise vasl, aralarında nefes almadan ve sekte yapmadan kelimeleri ardışık şekilde okumaktır.[48] Vasl konusu, eserin daha sonraki kısımlarında sebeb-i med konusunda detaylı bir şekilde ele alındığından bu başlıkta kendisine değinilmeyecektir.

Vakfa gelince, bu kavram, lafızlar arasını ayırarak harekesiz olarak durmayı ifade eder. Vakf, ıstılahta ise okuyuşta nefesi ve sesi kesmek suretiyle yapılan duruş anlamındadır.[49] İbnü'l-Cezerî'nin vakf tanımı şöyledir: "Vakf, kelime üzerinde, kıraate yeniden başlamak niyetiyle, adet olduğu şekilde, nefes alacak kadar bir zaman sesi kesmekten ibârettir."[50]

Vakflarla ilgili farklı tasnifler söz konusudur. İbnü'l-Cezerî'nin bu konudaki sınıflaması, mananın ve lafzın kelimeler veya cümleler arasında tealluk edip etmemesine göre tam, kâfî, hasen ve kabîh şeklinde olmuştur. Şöyle ki İbnü'l-Cezerî, lafzın ve mana-

---

47 Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd,* 11-15.

48 İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezerî,* haz. Muhammed Sadi Çögenli (İstanbul: Asitâne Kitabevi, ts), 32-33; Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 277-283.

49 Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, trc. Hüseyin Avni Çelik (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987), I/207.

50 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* I, 240.

nın tam olduğu yerlerden geriden almak gerekmediğini, âyet başları haricinde lafzî tealluk söz konusu olan yerlerde geriden almak gerektiğini ifade ettikten sonra Kur'ân'da vacip ve (kasıt olmadığı sürece) haram olan vakfın olmadığını söyler.[51]

Tecvîd ilminde vakfedilen yerin manaya etkisi bakımından vacip, sünnet, müstehap, mekruh veyahut haram vakf diye nitelemeler yapılabilir. Vakf açısından bunlar; vacip (gerekli), sünnet (vakf-ı Nebî), müstehap (hoş olan vakf), mekruh (hoş olmayan duruş) ve haram (vakf yapılmamalı) anlamına gelmektedir.[52]

Eserin müellifi vakf ve vasl konusunu 23-28. soru ve cevaplar arasında işlemiştir. Bunlar sırasıyla şunlardır:

S. 23: Vakf ve vasl neye denir?

C. 23: Kur'ân-ı Kerîm okurken sesi kesip nefes alarak durmaya vakf, durmayıp geçmeye vasl denir.

S. 24: Vakfın şartı nedir?

C. 24: Vakfın şartı, durulacak kelimenin son harfini sakin okumaktır.

S. 25: Üzerinde vakfedilecek harfin harekesi, tenvînden iki ötre veya iki esre olsa orada nasıl vakfedilir?

C. 25: Eğer üzerinde vakfedilecek kelimenin son harfinin harekesi iki ötre veya iki esre olursa bu tenvinler hazfedilir ve o kelimede sükûn ile durulur.

S. 26: Üzerinde durulacak harfin harekesi iki üstün ise o harf üzerinde nasıl durulur?

C. 26: Mezkûr harfin iki üstünü elif harfine dönüştürülür ve ilgili harfte medli şekilde vakfedilir.

S. 27: Eğer tenvin yuvarlak tâ harfinin üzerinde ise nasıl okunur?

---

[51] İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, 21-22.

[52] Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 276.

C. 27: Bu durumda tenvînin hazfedilmesi ve tânın hâ harfine dönüştürülmesi gerekir; yine bu kelimede böyle vakfedilir.

S. 28: Hareke veya bir kelime ortasındaki harf üzerine vakfedilir mi?

C. 28: Hareke üzerine veya bir kelime ortasındaki harf üzerinde asla vakfedilmez.[53]

Görüldüğü üzere yazar, genel hatlarıyla, bu bahsi benzer tanımlamalarla ele alsa da kendine özgü soru ve cevaplarla konuyu izah etmeye çalışmıştır.

2.2.4. Ahvâl-i Râ

Râ harfi, aldığı harekeler ve karşılaştığı harfler neticesinde kalın, ince veya hem kalın hem ince vecihlerden biriyle tilâvet edilir.[54] Âsım kırâati Hafs rivâyetinde râ harfi, beş halde kalın, dört halde ince ve üç halde hem ince hem kalın okunmaktadır.[55] Söz konusu rânın halleri aşağıda maddeler halinde ele alınacaktır:

Râ harfinin kalın okunduğu yerler;

1: Üstün ve ötre harekeli râ harfi kalın okunur.

2: Sakin olan râ harfinden önceki harf, üstün veya ötre harekeli olursa râ harfi kalın okunur.

3: Râ harfi ve onun evvelindeki harf sakin olursa, bir önceki harfin harekesine itibar edilir. Rânın mâ kablinin mâ kablindeki harf, üstün veya ötre harekeli ise işte o vakit sakin olan râ, yine kalın okunur.

4: Evveline konulan ârızî bir kesra ile okunan ve sakin olan râ harfi de kalın okunmaktadır.[56]

---

[53] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 27-33.
[54] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okuma Kâideleri*, 443.
[55] Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 202.
[56] el-Mer'âşî, *Cühdü'l-mukıll*, 55.

5: Esre harekeli bir harften sonra gelen sakin râ harfinin akabinde üstün harekeli isti'lâ harfinin gelmesi râ harfinin kalın okunmasına neden olan diğer bir kâidedir.[57]

Râ harfinin ince okunduğu yerler:

1: Râ harfinin kendi harekesi esre olursa râ harfi, ince okunur.

2: Kendisi sakin olup evveli esreli olan râ harfi, ince okunur.

3: Râ harfi ve evvelindeki harf sakin olup evvelinin öncesindeki harf esre harekeli olursa sakin olan râ harfi yine ince okunur.

4: Lîn harfinden sonra sakin olarak okunan râ harfi de ince okunur.

Râ harfinin hem ince hem de kalın olarak okunabileceği yerler:

1: Esre harekeli bir harften sonra gelen sakin râ harfinin ardından esre harekeli bir isti'lâ harfi gelirse o sakin râ harfi, öncelikli vecih ince olmakla beraber hem ince hem de kalın okunabilir.[58]

2: Sakin râ harfinin evvelinde sâd ve tâ harfleri sakin olarak gelir ve bu iki harfin öncesindeki harf de esre harekeli olursa ilgili kelimedeki râ harfi hem ince hem kalın okunur. Burada öncelikli vechi, râ harfinin harekesi belirler.[59]

3: Lafzî olarak kelimenin kalıbına atfen ince, vakf esnasında kural gereği kalın okunan râ harfleri.[60]

Râ'nın hükümleri konusunu müellif, 29-33. sorular ve bun-

---

[57] Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 29.

[58] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/103; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okuma Kâideleri*, 244.

[59] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/106.

[60] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/110; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okuma Kâideleri*, 245.

ların cevaplarıyla işlemiştir. Mezkûr suâller ve karşılıkları şunlardır:

S. 29: Râ harfi ne zaman ince ve ne şekilde kalın okunur?

C. 29: Bu sorunun cevabı yukarıda yapılan tanımla birebir örtüşmektedir.

S. 30: Râ harfi sâkin olsa ince mi okunur, kalın mı?

C. 30: Mâ kabline tâbîdir. Eğer öncesindeki harfin harekesi üstün veya ötre ise kalın okunur. Esre ise ince okunur.

S. 31: Râ harfi sâkin, mâ kabli meksûr; mâ ba'dindeki harf, hurûf-u isti'lâ'dan olsa nasıl okunur?

C. 31: O vakit (sâkin râ harfinden sonra isti'lâ harfi üstün harekeli olursa) râ harfi, kalın okunur. Lakin isti'lâ harfinin harekesi esre olursa ince okumak caiz olur.

S. 32: Râ harfinin mâ kablindeki harfin esresi ârızî olsa râ harfi, nasıl okunur?

C. 32: Râ harfi, kalın okunur.

S. 33: Râ harfi, kelimenin sonunda olup da mâ kabli de harf-i lîn olsa ve râ harfinde vakfetmek gerekirse; bu halde râ harfi nasıl okunur?

C. 33: Vakf halinde lîn harfinden sonra gelen râ harfi ince okunur.

Görüldüğü üzere müellif, sorduğu sorularla, konuyu daha anlaşılır kılmaya çalışmıştır.[61]

2.2.5. Lafzatullah

Lafzatullah başlığında ele alınan bu konu, ince harfler içerisinde yer alan lâm harfinin Allah lafzındaki kalın ve ince okunuşunu izah etmektedir. Bu konu iki başlıkta ele alınır:

---

[61] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 35-37.

1: Evveli üstün ve ötreli olan Allah lafzındaki lâm harfi, bütün imamların ittifakıyla kalın okunmaktadır.

2: Öncesi esreli olan lafzatullahtaki lâm harfi, yine bütün kıraat imamlarının ittifakıyla ince okunur.[62]

Lafzatullah konusunu yazar, 34. sorunun cevabında; yukarıdaki şekliyle işlemiştir.[63]

2.2.6. Kalkale

Lügat tanımında depreşmek ve sarsılmak anlamına gelen kalkale, tecvîd ilminde ise sükûnlu olarak kelimenin ortasında ve sonunda bulunan aynı zamanda cehr ve şiddet sıfatlı ب، ج، د، ط، ق harflerinin; çığlık misâli bir ses duyulacak tarzda sarsılarak telaffuz edilmesini ifade eder.[64]

Kalkale konusunu yazar, 35-39. soruların cevaplarında işlemiştir. Bahsi geçen suâl ve cevapları şunlardır:

S. 35: Kalkale neye derler?

C. 35: Kalkale, harfin mahrecinde deprenmesidir.

S. 36: Kalkale harfleri kaçtır ve bunlar, nelerdir?

C. 36: Kalkale harfleri beştir ve şunlardır: قُطْبُ جَدٍ beytindeki harflerin her biridir.

S. 37: Kalkale nasıl olur?

C.37: قُطْبُ جَدٍ harflerinden biri kelimenin nihâyetinde veyahut ortasında bulunup da sâkin olursa o zaman ilgili kelimede kalkale olur.

S. 38: Vakf ve vasl hallerinde kalkaleler bir midir?

C. 38: Bir değildir. Vakf halinde kalkale daha açık olmalıdır.

---

62 Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okuma Kâideleri,* 241-242.

63 Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd,* 39.

64 el-Mağnisî, *Terceme-i Cezerî* (İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts), 118-119.

S. 39: Kalkale harfleri müteharrik olsalar, kalkale yapmak caiz olur mu?

C. 39: Hayır câiz olmaz. Çünkü kalkale, قُطْبُ جَدٍ harfleri sakin olduğu zaman yapılır.[65]

2.2.7. Tenvîn ve Nûn-u Sâkin

Tenvîn, iki üstün, iki esre ve iki ötre şeklinde çift hareke ile gösterilen, özellikle isimlerin sonuna bitişen ve nûnlamak anlamına gelen bir simgedir. Tenvîn, telaffuz olarak da sakin nûnlu okumak olduğu için sakin nûnla oluşan kurallar, tenvînle de aynen oluşmaktadır. Harf olarak yazıda bulunmaması, vakf esnasında lafzî olarak sabit olmaması ve vakf durumunda iskân kurallarına uyularak sâkıt olması, tenvîni sâkin nûndan ayıran özelliklerdir.[66] Sâkin nûn da şöyle tarif edilir: Kelimenin ortasında veya sonunda hem yazı hem de lafız olarak bulunan, vasl ve vakf halinde sâbit olan cezimli nûn harfine sâkin nûn denir.[67]

Şimdi tenvin ve sakin nûn'un, karşılaştıkları harflere göre oluşturduğu izhâr, idğâm, iklâb ve ihfâ kuralları ele alınacaktır.

Bu konu eserde 40. soruda; "Tenvîn ve nûn-u sakin ahvâli kaçtır ve nelerdir?" sorusuyla ele alınmış; ardından bu sorunun cevabı olarak tenvîn ve nûn-u sâkinin ahvâli beştir denilmiş ve bunlar şu şekilde sıralanmıştır: İzhâr, idğâm-ı me'a'l-ğunne, idğâm-ı bilâ ğunne, ihfâ ve iklâb.[68]

2.2.7.1. İzhâr

Lügat anlamı gizlemeksizin açığa çıkarmak, açıklamak olan izhâr, tecvîd ıstılahında; iki harfin arasını net bir şekilde ayırarak

---

[65] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd,* 39-41.

[66] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvîdi*, 97-98; Tayyar Altıkulaç, *Tecvîdü'l-Kur'ân*, (Ankara: DİB Yayınları, 1983), 13-14.

[67] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okuma Kâideleri,* 294.

[68] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd,* 43.

okumak, demektir.[69] Buna göre boğaz harfleri olarak bilinen (ء، ح، خ، ع، غ، ه) bu altı izhâr harfinden birisi, aynı veya faklı kelimede tenvîn veya sakin nûn'dan sonra gelse izhâr kâidesi oluşur ve ilgili kelimedeki nûn sesi izhâr edilerek okunur. İzhâr ile okumaktan maksat; nûn sesinin bütün sıfatlarının doyurularak açıkça okunmasıdır.[70] Burada izhâra sebep olan şey, nûn mahreci (dil ucu) ile izhâr harfleri (boğaz) arasındaki mahreç uzaklığıdır.[71]

İzhâr harflerinden (غ) ve (خ)'ı İmâm Ca'fer'in ihfâ ile okuması nedeniyle bunların izhâr ile okunması câizdir. Diğerlerinin ise (ح) ,(ع) ,(ه) , (ا) izhâr ile okunması vaciptir.[72]

İncelemesi yapılan eserde müellif, izhâr konusunu; 41. ve 42. soruların cevaplarıyla işlemiştir. Konu eserde şu şekilde ele alınmıştır:

S. 41: İzhâr neye denir ve nasıl okunur?

C. 41: Nûn-u sâkin yahut tenvîn'den sonra gelen kelimenin ilk harfi الله، حَيٌّ، خَالِقٌ، عَدْلٌ،غَنِيٌّ، هَادِيًا kelimelerinin birinci harfleri olan (ه) ,(غ) ,(ع), (خ), (ح) ,(ا) harflerinden biri olursa; mezkûr nûn-u sâkin ve tenvîn'i aşikâr okumaya ve zikredilen kelime ile sakin nûn sesinin aralarını ayırmaya izhâr denir. مِنْ اَحَدٍ، وَاِنْ خِفْتُمْ، عَلِيمٌ حَكِيمٌ، سَمِيعٌ عَلِيمٌ، مِنْ اِلٰهٍ غَيْرُهُ، مِنْ هَادٍ örneklerindeki gibi.

S. 42: Eğer nûn-u sâkin ile izhâr harfleri olan altı boğaz harfinden biri, bir kelime içinde bulunursa ne olur?

C. 42: Yine izhâr olur. Yani nûn-u sâkin ile izhâr harfinin

---

[69] Kadir Güneş, "İzhâr", *el-Mu'cem* (İstanbul: Mektep Yayınları, 2011), 747; Karabâşî, *Karabaş Tecvidi*, 9.

[70] Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 168.

[71] İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd,* nşr. Gânim Kaddûrî Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle 1421/2001), 166.

[72] Abdülfettâh Pâlûvî, *Zübdetü'l-'irfân,* (İstanbul, Mektebetü'l-Hanîfiyye, ts), 24; Muhammed Emin, *'Umdetü'l-hullân fî îzâhi Zübdetü'l-'irfân*, (İstanbul: Mektebetü'l-Hanîfiyye, 1287), 55

arası ayrılarak okunur. يَنْهَوْنَ عَنْهُ، وَيَنْاَوْنَ عَنْهُ، اَنْعَمْتَ، فَسَيُنْغِضُونَ، وَالْمُنْخَنِقَةُ örneklerinde olduğu gibi. Bu izhârlara; izhâr-ı halkî denir.[73]

2.2.7.2. İdğâm-ı Me'a'l-Ğunne

Ğunneli idgâm olarak adlandırılan idğâm-ı me'a'l-ğunne, tenvîn veya sâkin nûn'dan sonra (يَمْنُو) yâ, mîm, nûn ve vâv harflerinden birinin ayrı kelimede gelmesiyle meydana gelmektedir. Tenvîn veya sâkin nûn'dan sonra nûn veyahut mîm harfi gelmesi durumunda ğunneli tam idğâm oluşurken, yâ veya vâv harfi gelmesiyle ğunneli nâkıs idgâm oluşur.[74]

Kıraat imamları, bu konuda imam Hamza'nın râvisi Halef'in vâv ve yâ harflerindeki ihtilafı haricinde ittifak halindedirler.[75] Bu kuralın uygulamasındaki ğunneli idgâm miktarı ise bir harften çok, iki harften az şeklinde oranlanmıştır.[76] Şayet sâkin nûn harfi ile yâ veya vâv harfi, aynı kelimede bulunursa bu durumda ilgili kelimeyi binasına uygun okumak gerekir ki o halde kelime, idğâm ile değil izhâr ile okunur.[77]

Risâlenin yazarı bu konuyu, 43-46. sorularda ele almıştır. Risâlede konuyla ilgili zikredilen suâl ve cevaplar şu şekildedir:

S. 43: Tecvîd ilminde idğâm ne demektir?

C. 43: Bir harf-i sâkini harekeli bir harf içine katmak ve ikisini şeddeli bir harf olarak kıraat etmek demektir.

S. 44: Ğunne neye derler?

C. 44: Genizden gelen sese derler.

S. 45: İdğâm bi ğunne ne demektir ve nasıl olur?

C. 45: İdğâm bi ğunne, nûn-u sâkin veyahut tenvîni diğer bir

---

[73] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 43-45.
[74] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okuma Kâideleri*, 299.
[75] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okuma Kâideleri*, 300.
[76] Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, 48.
[77] Şeyh Abdurrahman Karabâşî, *Karabaş Tecvîdi* (İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts), 10.

kelimenin ilk harfi olan (يَمْنُو) harflerinden biriyle idğâm etmek ve ğunne ile okumak demektir. مَنْ يَقُولُ ، قَوْمٌ يُؤْمِنُونَ ، مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ ، جَنَّاتٍ وَعُيُونْ ، صِرَاطٍ مُسْتَقِيمْ ، مِنْ نَذِيرْ ، حِطَّةٌ نَغْفِرْلَكُمْ gibi.

S. 46: Nûn-u sâkin ve tenvîn ile يَمْنُو harflerinden biri eğer ayrı kelimelerde olmayıp da bir kelimede bulunursa idğâm bi ğunne olur mu? Kur'ân-ı Kerîm'de böyle kaç kelime vardır?

C. 46: Hayır idğâm bi ğunne olmaz, izhâr olur. Kur'ân'da böyle 4 kelime vardır ve bunlar دُنْيَا ، بُنْيَانٌ ، قِنْوَانٌ ، صِنْوَانٌ sözcükleridir. Bu kelimelerde sâkin nûn ile (يَمْنُو) harflerinden biri aynı kelime içinde bulunduklarından idğâm bi ğunne değil de izhâr oluşur. [78]

2.2.7.3. İdğâm-ı Bilâ Ğunne

Ğunnesiz idgâm olarak isimlendirilen bu kural, tenvîn veya sâkin nûn'dan sonra bilâ ğunne harfleri olan lâm (ل) ve râ (ر) harflerinin ayrı kelimede gelmesiyle oluşur.[79] Bütün kırâat imamlarına göre; tenvîn veya sakin nûn, bilâ ğunne harfleriyle tam olarak katıştığı için ğunnesiz kâmil idğâm olarak icra edilir.[80] Bazı kırâat imamlarına göre bu durumda kâideyi oluşturan harflerin mahreç ve sıfat yakınlığı sebebiyle ğunneli olarak tilâvet edilebilmektedir.[81]

Yazar, bu konuyu, 47. soruda işlemiştir. Yazarın konuya dair suâl ve cevabı şöyledir:

S. 47: İdğâm-ı bilâ ğunne ne demektir ve oluşumu nasıldır.

C. 47: İdğâm-ı bilâ ğunne, tenvîn veya nûn-u sâkini diğer bir kelimenin ilk harfi olan (لر) harflerinden biriyle idğâm etmek ve ğunnesiz okumaktır. مِنْ لَبَنٍ ، غَفُورٌرَحِيمٌ gibi. Verilen bu örnek-

[78] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 45-49.
[79] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 30.
[80] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 23; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 302
[81] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 23; H.H. Salih Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd, Kur'ân-ı Kerîm Okunuş Usul Cedveli 1-2* (İzmir: Albi Yayınları, 2014), 3/12.

lerde sonraki kelimede gelen lâm ve râ harfleri, sâkin nûn harfi yokmuş gibi şeddeli ve ğunnesiz okunur.[82]

2.2.7.4. İhfâ

Lügatteki tarifiyle gizlemek, kısık sesle konuşmak gibi anlamlara gelen ihfâ, tecvîd ilminde, sâkin mîm ve nûn bahislerinde uygulama alanı bulunan, şartların oluşmasıyla sakin mîm ve nûnun gizlendiği bir kâidedir.[83] Bu konu başlığı özelinde ihfâ, 15 ihfâ harfinden (ص، ذ، ث، ج، ش، ق، س، ك، ض، ظ، ز، ت، د، ط، ف) birinin tenvîn veya sâkin nûn harfinden sonra gelmesi durumunda o tenvîn veya sâkin nûn'u, şedde ve idğâmdan uzak, gunnesiyle birlikte bir miktar tutarak okumaktır.[84]

Yazar, ihfâ konusunu 48. soruda, ihfâ ne demektir ve nasıl olur sorusunu sorarak ve bunun cevabında; nûn'u sâkin veya tenvînden sonra gelen kelimenin ilk harfi صِفْ ذَا ثَنَا جُودَ شَخْسٍ قَدْ سَمَا كَرَمًا ضَعْ ظَالِمًا زِدْ تُقًا دُمْ طَالِبًا فَتَرَى beyitlerinin ilk harflerinden biri olursa nûn-u sâkin ile tenvîni, zikredilen on beş harf yanında ğunnenin bekasıyla gizlemeye ihfâ derler, diyerek konuyu anlatmıştır. Müellif, bu mevzuya, örnek olarak şu ifadeleri vermiştir: قَوْلًا سَدِيدًا ، فَإِنْ طِبْنَ ، جَنَّاتٍ تَجْرِى ، وَلَدٌ فَلَكُمْ ، مِنْ ذَلِكَ.[85]

2.2.7.5. İklâb

Çevirmek, döndürmek anlamına gelen iklâb, tecvîd literatüründe ise tenvîn veya sâkin nûn'dan sonra bâ harfi gelmesi durumunda; bâ harfinin evvelinde bulunan tenvîn veya sâkin nûn

---

[82] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd,* 51.

[83] Güneş, "İhfâ", 347.

[84] Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *et-Teysîr fi'l-kırââti's-seb'a,* (İstanbul: y.y, 1930), 45; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-Kavli'l-müfid,* 126; Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvîdi,* 99-100.

[85] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd,* 53.

harfini, tam anlamıyla sâkin mîm harfine dönüştürmektir.[86] Bu uygulama, tenvîn ile nûn harfinin, mîm harfine dönüşmesi sonucunda iki dudak harfinin yan yana gelmesi ve okuyuşu kolaylaştırması bakımından tilâvette akışkanlığı sağlamaktadır.[87]

Bu konuyu yazar, 49. soruda ele almıştır. Mezkûr suâl ve cevabı şöyledir:

S. 49: İklâb ne demektir ve nasıl olur?

C. 49: مِنْ بَعْدِ ، لَيُنْبَذَنَّ ، عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُور örneklerindeki gibi tenvîn veyahut nûn-u sâkinden sonra gelen kelimenin ilk harfi (ب) olursa tenvîn veya nûn-u sâkini (م) harfine dönüştürerek ihfâ ve ğunne ile okumaya iklâb derler.[88]

2.2.8. İdğâm-ı Şemsiyye

Şemsî harflerden (ت، ث، د، ذ، ر، ز، س، ش، ص، ض، ط، ل، ن) biri, lâm-ı tariften sonra gelirse harf-i târif'in lâm'ı okunmaz; akabinde gelen şemsi harf şeddelenerek kelime tilâvet edilir. Buna idğâm-ı şemsiyye veya lâm-ı tarif'in idgâmı[89] denir. Bu tecvîd kaidesindeki idğâmdan kasıt, lâm harfi ile şemsî harflerin mahreç yakınlığı veya tarif lâm'ından sonra gelen harfin şeddelenerek birbirine bağlanmasıdır.[90]

Bu konu, müellif tarafından 50-52. sorularda işlenmiştir. Bu suâller şunlardır:

S. 50: Lâm-ı tarif neye derler?

C. 50: (الْقَلَمُ، الْكِتَابُ، السَّمَاءُ، التِّينُ) gibi benzer kelimelerin evvelinde bulunan (ال) harfine derler.

---

[86] Güneş, *"Galebe"*, 971; Nihat Temel, *Kıraat ve Tecvîd Istılahları* (İstanbul: İFAV. Yay, 2018), 100.

[87] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 26; Zihni Efendi, *el-Kavlü's-sedîd* (İstanbul: Dâru't-Tibâat-ı Âmire, 1349), 77-78.

[88] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 55.

[89] Ali Rıza Sağman, *Sağman Tecvidi* (İstanbul-1955), 30.

[90] Hâfız Ahmed Ziyâüddîn, *Vesîletü'l-ğufrân* (Kastamonu: 1320), 26-27; Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 193-194.

S. 51: İdğâm-ı şemsiyye ne demektir ve nasıl olur?

C. 51: Lâm-ı tariften sonra تُبْ، ثُمَّ، دَعْ، ذَنْبًا، رَمَى، زِدْ، سُمْعَةً، شِمْ، صَدْرَ، ضَيْفٍ، طَابَ، ظَنٌّ، لَهُ، نَعَمْ kelimelerinin ilk harflerinden biri gelirse el takısının lâmını mezkûr harfe idğâm etmeye idğâm-ı şemsiyye denir. Zikredilen bu 14 harfe de hurûf-u şemsiyye derler. Mesela اَلصَّبْرُ kelimesindeki (ل) harfini (ص) harfinin içine konulmuş gibi lâm harfini okumayıp elifi (hemze) sâd harfine şedde ile bitiştirip bilâ ğunne okumaktır. اَلصَّبْرِ وَالسَّمَاءُ، وَالطَّارِقُ، وَالشَّمْسُ، مِنَ الشَّيْطَانِ، والتِّينِ misallerindeki kelimeleri bu şekilde okumaya idğâm-ı şemsiyye bilâ ğunne derler.

S. 52: Lâm-ı tariften sonra hurûf-u şemsiyyeden (ن) harfi gelse kelime, nasıl okunur?

C. 52: Lâm-ı tarifin lâmı, وَالنَّاسِ kelimesindeki gibi[91] nûn harfine idğâm edilirse ğunne ile okunur ve onun adına idğâm-ı şemsiyye me'a'l-ğunne derler.

2.2.9. İzhâr-ı Kameriyye

Kamerî harflerden biri, harf-i tariften sonra gelirse lâm-ı tarif'in lâm'ı izhâr edilerek okunur. Bu kural, izhâr-ı kameriyye veya lâm-ı tarif'in izhârı diye isimlendirilir. Bunun alameti (ال) takısının lâm harfi üzerindeki cezmidir.[92]

Yazar bu konuyu, 53. soruda ve bunun cevabında şöyle işlemiştir:

S. 53: İzhâr-ı kameriyye ne demektir ve nasıl okunur?

C. 53: Lâm-ı tariften sonra اَبْغِ حَجَّكَ وَخَفْ عَقِيمَهُ beytinin ilk harflerinden biri gelirse lâm-ı tarifin lâmının okunmasına izhâr-ı kameriyye derler. اَلْحَمْدُ ، وَالْعَادِيَاتِ ، وَالْقَمَرُ ، وَالْفَجْرِ gibi. İlgili 14 harfe de hurûf-u kameriyye derler.[93]

---

91 Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 55-59.

92 Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat*, 194-195.

93 Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 61.

2.2.10. İdğâm-ı Misleyn

Arap alfabesindeki mahreç ve sıfat bakımından aynı iki harfin birincisinin sakin ikincisinin harekeli olarak peş peşe gelmesiyle misleyn idğâm oluşur.[94] Şöyle ki iki harften sakin olan birinci harfin ikinci harfe idğâm edilerek okunmasına, idğâm-ı misleyn denir.[95] Bu kural, misleyn olan harflerin hem aynı hem de farklı kelimelerde gelmesiyle oluşabilir.[96]

Misleyn bahsi, gunneli ve gunnesiz olarak iki kısımda incelenir.

1. İdğâm-ı misleyn me'a'l-ğunne: Eğer okunan bir kelime ya da bir cümlede sükûnlu mîmden sonra harekeli mîm veya sükûnlu nûndan sonra harekeli nûn gelirse orada idğâm-ı misleyn me'a'l-ğunne oluşmuş demektir. İlgili kelimeler, nûn ve mîm harflerinin ğunne sıfatlarına istinaden bir miktar tutularak okunur.

2. İdğâm-ı misleyn bilâ-ğunne: Nûn ve mîm dışında kalan alfabenin diğer harfleri, ilk gelenin sâkin sonrakinin ise harekeli olacak şekilde ve art arda gelirse, idğâm-ı misleyn bilâ-ğunne olur. İdğam edilen bu harfler ğunnesiz olarak tilâvet edilir.[97]

Müellif bu konuyu 54-55. sorularda ele almıştır:

S. 54. İdğâm-ı misleyn ne demektir ve nasıl okunur?

C. 54. Sakin bir harf, kendisi gibi bir harfe uğrarsa önceki harfi ikinci harfe idğâm etmeye idğâm-ı misleyn denir. Şöyle ki (يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ) örneğindeki ilk kelimenin sonundaki bâ ile sonraki kelimenin başındaki bâ idgam edilerek şeddeli bir harf gibi okunur. فَمَارَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ ، مَالَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ ، آوَوْ وَنَصَرُوا ، يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتَ örnekleri de böyledir.

---

94 Karabâşî, *Karabaş Tecvidi*, 10.

95 Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 53. Baskı (Bursa: Emin Yayınları, 2021), 172.

96 el-Mer'aşî, *Cühdü'l-mukıll*, 185.

97 Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 285-286.

S. 55. İdğâm edilen iki harfin her ikisi de (ن) harfi olursa ne olur?

C. 55. İdgâm edilen iki harfin her ikisi de (ن) harfi olursa hem idğâm-ı misleyn hem de idğâm-ı meal-ğunne olur. Buna göre (مِنْ نَارٍ ، وَمَنْ نُعَمِّرْهُ) ifadelerindeki kelimeler, idğam ve ğunne ile okunur.[98]

2.2.11. Ahvâl-i Mîm-i Sâkin

Sâkin mîm kendisinden sonra gelen harflere göre üç farklı tecvîd kuralını oluşturmaktadır:

1: (لَهُمْ مَا يَشَاؤُنَ) örneğindeki gibi idğâm-ı misleyn me'a'l-ğunne, mîm harfine mîm harfinin uğramasıyla meydana gelir.

2: (وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ) misâlinde olduğu üzere ihfâ, mîme bâ harfinin uğramasıyla oluşur.

3: (لَكُمْ دِينُكُمْ) ifadesindeki gibi izhâr, mîme bu iki harf dışında geriye kalan harflerden birinin uğramasıyla oluşur. Eğer قُلُوبِهِمْ وَعَلَى، اَعْمَالُهُمْ فَاَصْبَحُوا'deki gibi sâkin mîmden sonra vâv (و) veya fâ (ف) gelirse bu harflerin dudak harfi olmaları nedeniyle izhâr-ı şefevî vardır, denilir.[99]

Risâlenin yazarı, bu konuyu, 56. soruda incelemiştir. Şöyle ki;

S. 56: Harekesiz (sâkin) mîm harfinin kaç hali vardır ve bunlar nelerdir?

C. 56: Sâkin olan mîm harfinin üç hali vardır. Zira bu sâkin mîmden sonra gelen harf ya mîm ya bâ ya da mîm ile bânın haricinde kalan harfler olur. Eğer عَلَيْهِمْ مُؤْصَدَةٌ örneğindeki gibi sâkin mîmden sonra gelen harf, mîm olursa idğâm-ı misleyn me'a'l-ğunne olur. Eğer تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ misalinde olduğu üzere sâkin mîmden sonra gelen harf,

---

[98] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 61-63.

[99] Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd*, 13-14.

bâ olursa ihfâ-i şefevî olur. Eğer هُمْ فِيهِ ، لَكُمْ دِينُكُمْ'deki gibi sâkin mîmden sonra gelen harf, mîm ve bânın dışında bir harf olursa izhâr-ı şefevî olur.[100]

2.2.12. İdgâm-ı Mütecâniseyn

Mahreçleri ortak, sıfatları farklı olan mütecânis harflerin ilkinin sakin, ikincisinin harekeli olarak gelmesi durumunda idğâm-ı mütecâniseyn oluşur.[101] Bu iki harften sakin olan birincisi, ikincisine ya tam idğâm ya da nâkıs idğâm olarak idğâm edilir.[102] Âsım kırâati Hafs rivâyetine göre söz konusu mütecânis harflerin okunuşu üç grupta ele alınır:

1: Tâ, dâl, tâ

(اَثْقَلَتْ دَعَوَاللّٰه) [103] (مَا عَبَدْتُمْ)[104] bu iki örnekte idğâm olunan harflerin isti'lâ sıfatı olmadığı için bu örneklerde tam idğâm uygulanır. مَا فَرَّطْتُ، اَحَطْتُ misallerinde ise ilk harfte isti'lâ sıfatı bulunması nedeniyle nakıs idğâm uygulanarak isti'lâ sıfatı muhafaza edilir.

2: Zâ, zâl, sâ (Peltek Harfler)

(يَلْهَثْ ذٰلِكَ) ,(اِذْ ظَلَمُوا) örneklerinde tam idğâm uygulanır.

3: Bâ, mîm يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا [105]

Kur'ân'da tek örneği bulunan bu örnekte de tam idğâm uygulanır. Ancak idğâm edilen harflerin yerleri değişirse dudak ihfâsı olmaktadır.[106] Risâlenin yazarı, bu konuyu 57. soruda "idgâm-ı mütecâniseyn neye derler" sorusunu sorup cevabını ise yukarıdaki gibi ele almıştır.[107]

---

[100] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd,* 63-65.
[101] Karabâşî, *Karabaş Tecvidi*, 11.
[102] Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları,* 234-235.
[103] Kâfirûn, 109/4.
[104] A'râf, 7/189.
[105] Hûd, 11/42.
[106] Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları,* 167.
[107] Kırış, *Suâl ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd,* 65.

2.2.13. İdğâm-ı Mütekâribeyn

Mahreç ve sıfat bakımından birbirine yakın harflerin birincisinin sakin ikincisinin de harekeli olarak gelmesi durumunda bu harflerin idğâm edilmesine, idğâm-ı mütekâribeyn denir.[108] Yakınlığı olan bu mütekârib harflerden kâf ve kêf harfleri, tek örnekle Mürselât sûresinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kelimede önce kâf harfi sakin olarak gelir, ardından kêf harfi harekeli olarak bulunur. Bu kelimenin tilâvetinde öncelikli vecih, tam idğâm olup nâkıs idğâm da câzdir.اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ[109] [110] ifadesi bu durumun örneğidir.

Bu tecvîd kuralına konu olan diğer harf ikilisi ise lâm ve râ harfleridir. Bu oluşumda قُلْ رَبِّ örneğinde olduğu gibi önce lâm harfi sakin olarak gelip daha sonra râ harfi harekeli olarak bulunursa mütekârib idğâm oluşur. Tilâvette ise lâm harfi, râ harfine tam idğâm ile okunur.[111] Eğer رَبِّ اغْفِرْلِى[112] kelimesindeki gibi idğâm olacak harflerin yerleri değişirse idğâm değil, izhâr uygulanır.

Müellif, mütekâribeyn konusunu, eserde 58. soru ve bunun cevabında; yukarıdaki gibi işlemiştir. Ancak eserde konuyla ilgili kâf ve kêf harflerindeki nâkıs idgâmdan bahsedilmemiştir.[113]

2.2.14. Ahvâl-i Meddât

Med, sözlükte sesi ziyade ederek uzatmak demektir.[114] Tecvîd ıstılahında ise med harfi konumunda bulunan (ا) elif, (و) vâv, (ى) yâ uzatma harflerinin, önüne geldikleri harflerin seslerini uzatmalarına med, denilmektedir.[115] Bu bahsin içinde med

---

[108] Karabâşî, *Karabaş Tecvidi*, 12.
[109] Pâluvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 140.
[110] Mürselât, 77/20.
[111] Zihni Efendi, *el-Kavlü's-sedîd* (İstanbul: Dâru't-Tibâat-ı Âmire, 1349), 63-66.
[112] A'raf, 7/151; Sâd, 38/35; Nûh, 71/28.
[113] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 67.
[114] Güneş, "Medde", 1097.
[115] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/313; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 199.

harflerine ilave olarak ziyade medd-i sağlayan sebeb-i medle ilgili kurallar da anlatılacaktır. Bu başlık altında ele alınacak bir diğer med bahsi de medd-i lîn olacaktır.

2.2.14.1. Med Harfleri

Med harfleri (ا) elif, (و) vâv ve (ى) yâ'dır. Sakin konumda bulunmak suretiyle uzatma harfi niteliğine kavuşan elif, vâv ve yâ harfleri tecvîd ıstılahında med harfi olarak tanımlanır. Bu harfler; kendi sesleri telaffuzz edilmeksizin, kendilerinden öncekilerin harekelerini, ilgili ses doğrultusunda uzatırlar.[116] Buradaki med harflerinin sakin olarak bulunmaları bunların ortak özellikleridir. Bunun yanında "elif"in üstün, "vâv"ın ötre, "yâ"nın da esre harekeli bir harfi, uzatması esastır. Ayrıca med harfleri bizzat yazıda var olabilir veya takdir edilmiş de olabilir. [117]

2.2.14.2. Med Sebepleri

Bir önceki başlıkta anlatılan med harflerine eklenerek, uzatmayı artıran med sebebi unsurlar da vardır. Buna göre aslî meddin sonrasına ilave gelerek uzatmayı ziyadeleştiren unsurlara, sebeb-i med denir. Bunlardan lafzî sebeb-i medler, hemze ve sükûn olmak üzere iki adettir. Bir de manevî sebeb-i medler vardır. Şimdi bu med sebebi olan unsurlar ele alınacaktır:

1: Hemze, aksal-lisân mahrecinden çıktığı bilinen, gelen harekeye göre elif, vâv ve yâ harflerinin üzerine kendi işaretiyle yazılan harekelerin sesini ifade eder. Buradaki söz konusu hemze konumu itibariyle med harfinden sonra gelen ve sebeb-i med

---

[116] Abdurrahmân b. İsmâîl Ebû Şâme, *İbrâzü'l-meânî min Hırzi'l-Emânî fi'l-kırââti's-seb' li'l-İmâmi'ş-Şâtıbî*, Thk. Mahmûd b. Abdilhâlik Muhammed Câdû (Medine: *el-Câmiatü'l-İslâmiyye,* 1413/1993), 1/320; Aliyyü'l-Kârî, el-*Minehu'l-fikriyye,* 50; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-Kavli'l-müfid,* 130.

[117] Zihni Efendi, *el-Kavlü's-sedîd*, 4-8.

değeri kazanan hemzedir. Bu konu ileride müstakil bir başlık olarak işlenmiş olup geniş bilgi o bölümde verilmiştir.

2: Sükûn, harekesizliği ifade etmekte olup cezm işaretiyle varlığını gösterir. Cezm işareti bulunmayan sakin harfler de vardır; fakat bu harfler, med bahsi özelindeki sebeb-i med mefhumu dışındadır. Burada kastedilen, harfi medden sonra aynı kelimede gelen ve sebeb-i med konumunda bulunan sükûndur. Bu sükûn lâzımî ya da ârızî olarak bulunabilir:

a) Lâzımî sükûn, yazı ve tilâvetin yanında vakf ve vasl halinde de varlığını daima muhafaza eden sükûndur. İbnü'l-Cezerî, bunlardan, şedde içinde bulunan lâzımî sükûna, idğam edilen lâzımî sükûn; cezm olarak gelen lâzımî sükûna ise idğam edilmeyen lâzımî sükûn demiştir.[118]

b) Ârızî sükûn, tilâvet esnasında durulduğunda sükûnun varlığına itibar edilerek okunan, fakat vasl durumunda harekeye tebdîl edilen sükûndur. Bu durumda yazıda yazılmayan hayali bir sükûn vardır, denilebilir. İsminden de anlaşılacağı üzere bu sükûn türü arızalıdır, değişkendir.

1: Nefyde mübalağayı kastetmek olan bu manevî med sebebi, kırâat ulemâsınca lafzî med sebeplerine göre daha zayıf konumdadır. İki başlıkta ele alınır:

a) Medd-i Ta'zîm: Medd-i mübalağa olarak da isimlendirilen bu manevî med sebebi, Allah'tan başkasına ilahlığı nefy için uygulanan kelime-i tevhîddeki nâfiye lâmına aittir.[119] Medd-i ta'zîm'in medd-i, sadece ehl-i kasr olan imamları ilgilendirmektedir. Zira İmâm Âsım ve râvîleri zaten tevhîd lafzındaki medd-i muttasılı dört elif med etmektedir.

b) Medd-i Tebrie: Medd-i mübalağa da denen lâ-i tebrie, cinsin hükmünü nefyeden lâ'ya aittir. İmâm Hamza'dan rivâyet

[118] ed-Dânî, *et-Teysîr*, 19-29.
[119] İbnü'l-Cezerî, *en- Neşr*, I, 345.

edilen bu med sebebi zayıf olduğu için, bu med çeşidi sadece tevassut ile med olunur.[120]

Müellif, ahvâl-i meddât kısmını risâlede 59-61. sorularla ve bunların cevaplarıyla şöyle ele almıştır:

S. 59: Med ne demektir?

C. 59: Med, çekmek demektir.

S. 60: Harf-i med kaçtır, nelerdir ve bunlara niçin hurûf-u med denir?

C. 60: Hurûf-u med üçtür. (Elif, vâv, yâ) harfleridir. Varlıkları, med olunmalarıyla gerçekleştiğinden bunlara hurûf-u med denir. Bâ, bî, bû gibi.

S. 61: Sebeb-i med ne demektir ve kaç tanedir?

C. 61: Sebeb-i med, hurûf-u meddin ziyade çekilmesine sebep olan şey demektir. Bunlar da iki tane olup hurûf-u medden sonra gelen (hemze) ile (sükûn)dur. Örneğin medd-i muttasıl ve munfasılı bir eliften daha fazla uzatmaya sebep olan şey, med harfinden sonra gelen sebeb-i medden (hemze)dir. Yine medd-i ârız ve medd-i lâzım kuralında harfi medden sonra gelen sebeb-i medden sükûn, bu medlerdeki ziyadenin sebebidir.[121]

2.2.14.3. Aksâm-ı Med

Bu başlık altında tecvîd ilmine konu olan med çeşitleri, ele alınacaktır.

Öncelikle medler, aslî ve ferî med olmak üzere iki kısma ayrılır. Şimdi bu iki konu başlıklar halinde ele alınacaktır:

a) Aslî Med: Zâtî med, tabiî med olarak da ifade edilen bu med çeşidi, sadece med harfinin varlığı ile bir elif miktarı med olunan med türüdür.

b) Fer'î Med: Aslî med üzerine ziyade medd-i sağlayan bir

[120] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 344; *Cühdü'l-mukıll*, 92.
[121] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 69-71.

med sebebinin eklenmesiyle oluşan; mezîd veya medîd diye isimlendirilen med türleridir.

Müellif, aksâm-ı med kısmında, 62. soruda "Meddin aksâmı kaçtır ve nelerdir?" diye sormuş ve bunun cevabında da meddin aksâmı altıdır diyerek sıralanmıştır. Bunlar medd-i tabiî, medd-i lâzım, medd-i ârız, medd-i muttasıl, medd-i munfasıl ve medd-i lîndir.[122]

Şimdi başlıklar halinde aslî ve fer'î medler ele alınacaktır:

2.2.14.3.1. Medd-i Tabîî

Kendisinden sonra bir med sebebine ihtiyaç duymaksızın, sadece zatı ile med olmaya güç yetiren bu aslî medde, medd-i tabîî denir. Bu, (اُوتِينَا، اُوذِينَا) örneklerinde olduğu gibi aşikâr da olabilir; (هٰذَا, اِسْمٰعِيل، اٰمَنَ، عِلْمِهٖ، بِهٖ) misallerinde olduğu üzere mukadder de olabilir.[123] Burada med edilme miktarı olarak bir elif veya iki hareke ölçüsünce med edilmesine dikkat etmek gerekir. Zira tarif edilen tabîî medd-i gerek vasl gerekse vakf halinde bir eliften ziyade etmek ya da eksik bırakmak lahndir, haramdır.[124]

Yazar, bu konuyu 64. soruda işlemiştir. O, öncelikle tabîî meddin ne demek olduğunu ve ardından nasıl okunduğunu sorar. Sorunun cevabını da bazı örnekler üzerinden izah ederek açıklar. Tanımlaması da yukarıdaki tarifle paraleldir.[125]

2.2.14.3.2. Medd-i Lâzım

Med harflerinden sonra sebeb-i medden sükûnun aynı kelimede bulunmasıyla meydana gelen medde, medd-i lâzım

---

[122] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 71.
[123] Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 132.
[124] Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*, 132; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 56.
[125] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 71.

denir.[126] Bu meddin bu isimle anılmasının nedeni, bütün kıraat imamlarının medd-i lâzımın medd-i konusunda ihtilaf etmeksizin 4 medde ittifak etmeleridir veya med sebebi olan sükûn-u lâzımın her daim varlığını korumasıdır.[127]

Medd-i lazım, oluştuğu yerler itibariyle ya kelimede ya da harfte meydana gelebilir. Ayrıca sebeb-i medden sükûnun geliş şekline göre; şedde olarak gelirse "müsakkal" veya açık bir sükûnla gelirse "muhaffef" diye isimlendirilir.[128] Tanımlamadaki bu ayrıma göre şu şekilde bir sınıflandırma yapılabilir:

1: Medd-i lâzım kelime-i musakkale: اَلضَّالِّينَ، اَلْحَاقَّةُ، تَؤْمُرُونِّي، اَللّٰهُ örneklerindeki gibi Kur'ân'ın herhangi bir kelimesinde med harfinden hemen sonra med sebebi olan sükûn-u lâzımın şedde olarak aynı kelime bünyesinde bulunmasıyla oluşur.[129]

2: Medd-i lâzım kelime-i muhaffefe: اَلْئٰنَ misalinde olduğu üzere Kur'ân'daki herhangi bir kelimede harfi meddin ardından yine aynı kelime içerisinde sebeb-i medden lâzımî sükûnun, bizzat sükûn olarak gelmesiyle oluşan bir kâidedir.

3: Medd-i lâzım harfi musakkal: Hurûf-u mukattaa içerisindeki harflerden birinde tilâvet esnasında med harfinden sonra idğâm gereği med sebeplerinden lâzımî sükûnun şedde olarak bulunması durumunda gerçekleşir. الٓمٓ: اَلِفْ لَاٰمّْ مِيمْ = اَلِفْ لَاٰمّْيَمْ örneğinde lâm harfi, طٰسٓمٓ: طَا سِينْ مِيمْ =طَا سِيّمِيمْ ifadesinde sîn harfi buna örnektir.

4: Medd-i lâzım harfi muhaffef: Hurûf-u mukattaa bünyesindeki harflerden birinin okunuşunda med harfinden sonra idğâm olmaksızın bizzat lâzımî sükûn gelişiyle bu kural oluşmuş olur. المص: اَلِفْ لَاٰمّْيَمْ صَادْ da mîm ve sâd harfleri bu durumun örneklerindendir.

Kıraat imamlarının tümü medd-i lâzımı, zâtî med üzerine

---

[126] Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye,* 51.
[127] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* I, 317; Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, 139.
[128] Celâleddin Karakılıç, *Tecvîd İlmi* (Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2018), 92.
[129] Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid,* 140.

üç med ilave ederek dört elif ölçüsüyle okumuşlardır. Bu ittifak da lazım meddin hükmünü vacip kılmaktadır.[130]

Medd-i lâzımın meddi ile alakalı farklı fikirler olmakla birlikte İbnü'l-Cezerî, çoğunluğun meddin bu çeşidini dört elif ölçüsüyle okuduğunu; fakat aynı zamanda üç ve hadr okuyuşunda iki elifle okuyanların da olduğunu ifade etmektedir.[131]

Risâlenin yazarı bu konuyu 64-66. sorularda ve bunların cevaplarında işlemiştir. Eserde konuyla dair suâl ve cevapları şu şekildedir:

S. 64: Sükûn-u lâzım neye denir?

C. 64: Durulduğu veya geçildiği vakit bir harfin harekesi, daima sükûn olursa; öyle sükûna, sükûn-u lâzım denilmektedir.

S. 65: Musakkal neye denir? Muhaffef neye denir?

C. 65: (Sükûnun) şeddeli olanına musakkal, şeddesiz olanına muhaffef denir.

S. 66: Medd-i lâzım neye derler ve kaç türlüdür?

C. 66: Bir kelimede harf-i medden sonra gelen sebeb-i med, sükûn-u lâzım olursa; o harfi medd-i dört elif miktarı çekerek okumaya medd-i lâzım derler.[132]

Müellifin bu da dört çeşittir diyerek burada medd-i lâzım için yaptığı ayrım, yukarıdaki sınıflandırmayla örtüşmektedir.

2.2.14.3.3. Medd-i Ârız

Fer'î medlerden biri olan medd-i ârız, harf-i medden sonra sebeb-î medden sükûn-u ârızın aynı kelimede gelmesiyle oluşan bir tecvîd kaidesidir.[133] Örneğin şu kelimelerin يُؤْمِنُونَ، الْعَظِيمِ، قَدِيرٌ vakf halleri medd-i ârız olur.

Bu kuralın bu isimle adlandırılmasının sebebi; med sebebi

[130] Karakılıç, *Tecvîd İlmi,* 93.
[131] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 317.
[132] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd,* 75.
[133] Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid,* 143.

olan sükûnun, vakf halinde var olup vasl halinde kaybolarak ârızî bir durumla ortaya çıkmasıdır.[134] Sadece meddin bu çeşidi vakf halinde gerçekleştiği için bu med türü, medd-i vakfî diye de isimlendirilebilir.[135]

Medd-i ârız, med edilme şekli itibariyle tûl, tevassut ve kasr ile okunmuştur. Med oranları ise tûl, aslî medle birlikte dört; tevassut üç veya iki; kasr ise bir elif şeklindedir.[136] Med mertebelerini imamların tercihi yönüyle ele alınacak olursa; tûl ile okuyanların imam Hamza, Verş ve Ahfeş; tevassutla tilâvet edenlerin, İbn-i Âmir, Kisâî, Halef ile Âsım; kasrla okuyanların da ashâb-ı hadr diye bilinen Ebû Ca'fer, Ya'kûb, Ebû Amr, İbn Kesîr ve Kâlûn oldukları görülmektedir.[137] Zikredilen bu ihtilaflara rağmen, aslında bütün kırâat imamları, bu hususta son harfin aslî harekesine göre; üstün harekede üç, esre harekede dört, ötre harekede ise yedi vecih ile okumayı câiz görmüşlerdir. Buna göre;

a) Şayet med harfinden sonra ârızî sükûn alan harfin harekesi üstün ise ilgili kelime, şu üç vecihten biri ile okunabilir:

1. Tûl: Dört elif med etmektir.
2. Tevessut: İki veya üç elif med etmektir.
3. Kasr: Bir elif med etmektir.

b) Şayet med harfinden sonra ârızî sükûn alan harfin harekesi esre ise ilgili kelime, şu dört vecihten biri ile okunabilir:

1. Tûl.
2. Tevessut.
3. Kasr.
4. Kasr ile revm.

Revm, harfin aslî harekesini, gizli bir sesle talep etmek[138] veya

---

[134] Mer'aşî (Saçaklızâde), *Cühdü'l-mukıll*, 91.
[135] Ünlü, *Kur'an-ı Kerîm'in Tecvîdi*, 89.
[136] el-Mer'âşî, *Cühdü'l-mukıll*, 92.
[137] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 335.
[138] Karabâşî, *Karabaş Tecvidi*, 89.

o harekeyi kısık bir sesle okumaktır.[139] Revm, harekenin ne olduğunu açığa vurmak için yapılır ki harekeyi göremeyenler kulaklarıyla harekenin sesini duysun.[140] Harekenin cüzî bir ses miktarını (1/3) karşılayacak şekilde uygulanan revm, sadece esre ve damme harekede kasr ile yapılır. Kasrla yapılmasının sebebi ise cüz'î de olsa harf hareke aldığı için med sebebinin kaybolması; geriye sadece kelimedeki aslî meddin kasr olarak kalmış olmasıdır.[141]

c) Eğer med harfinden sonra ârızî sükûn alan harfin harekesi ötre ise ilgili kelime, yedi vecihten biri ile okunabilir:

1. Tûl.
2. Tevassut.
3. Kasr.
4. Tûl ile işmâm.
5. Tevassut ile işmâm.
6. Kasr ile işmâm.
7. Kasr ile revm.

Revm kavramı yukarıda ilk uygulandığı bahsin ardından açıklanmıştı. Bu bahiste ise işmâm kavramı uygulamaya dahil olduğu için işmâm kavramı açıklanacaktır. İşmâmın lügat anlamı koklatmak olmakla birlikte ıstılahta; harfi sakin hale getirdikten sonra damme harekeye işaretle dudakları ileriye doğru yummaktır.[142]

İşmâm dört kısma ayrılır:

1: Vakfedilen kelimenin son harfinin harekesi damme olması halinde ilgili kelimede damme harekeye istinaden işmâm uygulanabilir.

---

[139] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* II, 121.
[140] ed-Dânî, *et-Teysîr* 29-59.
[141] İbnü'l-Cezeri, *en-Neşr,* II, 121; Fatih Çollak, "Revm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/31-32.
[142] el-Mer'âşî, *Cühdü'l-mukıll,* 278.

2: Harekenin harekeye idğâmı ile olur. (تَأْمَنُنَا) kelimesinde Yûsuf sûresindeki bu işmâm, Ebû Ca'fer haricindeki bütün imamlarca iki vecihle okunmuştur. Ebû Ca'fer ise sadece idğâm ile okumuştur. [143]

3: Harfin harfe idğâmıyla olur. (صِرَاطَ) kelimesinde sâd harfine zây harfinin idğâmı gibi.

4: Harekenin harekeye idğâmı. (قِيلَ) kelimesini, aslı olan (قُوِلَ) kelimesinde kâf harfinin aslî harekesine göre okumak gibi.[144]

Burada revm ve işmâmın nerelerde yapılıp yapılamayacağını sıralayalım.

a) İşmâm sadece ötre harekede uygulanır. Revm ise esre ve ötre harekede yapılabilir.[145]

b) Medd-i ârızda yapılan işmâm, tûl, tevassut ve kasr halinde yapılabilirken; revm, sadece kasr ile oluşabilir. Bunun nedeni de işmâmın sükundan sonra uygulanmasıdır. Yani sebeb-i medden sükûnun işmâmda varlığının tam korunmasıdır.

c) İşmâm harekeli ve sâkinlerde olabilirken; revm, sadece sâkinlerde yapılabilir.

d) İşmâm ile mümkün olan tam idğâm, revm ile mümkün değildir.[146]

Müellif medd-i ârız konusunu 67-73. sorularda işlemiştir. Onun konuyla ilgili suâl ve cevapları şöyledir:

S. 67: Sükûn-u ârız neye denir?

C. 67: Durulduğu vakit, sâkin; geçildiği vakit kendi harekesiyle okunan bir harf üzerindeki sükûna, (sükûn-u ârız) denir.

S. 68: Medd-i ârız neye denir ve kaç elif miktarı çekilir?

C. 68: Bir kelimede med harfinden sonra sebeb-i med, sükûn-u

---

[143] Hamza Hüdâî, *Tecvîd-i Edâiyye*, 54.
[144] Emîn Efendi, *'Umdetü'l-hullân*, 359.
[145] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 121.
[146] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 271.

ârız olarak gelirse o harf-i med, birden dört elife kadar çekilerek okunur ve bu kurala medd-i ârız denir.

S. 69: Medd-i ârız nasıl olursa bir eliften dört elife kadar çekilerek okunmalıdır?

C. 69: Medd-i ârızın âhiri (يَعْلَمُونَ) gibi üstün harekeli olursa tûl (4 elif), tevassut (2 elif), kasr (1 elif) miktarı medle okunur.

S. 70: Revm neye derler?

C. 70: Gizli sesle bir harfin harekesinin bir kısmını ityân ile okumaktır.

S. 70: Medd-i ârızın âhiri (يَومِ الدينِ) gibi esre olursa kaç vecihle okumak câizdir?

C. 71: Medd-i ârızın âhiri (يَومِ الدينِ) gibi esre harekeli olursa tûl, tevassut, kasr ve revmle dört vecih okumak câiz olur. Revm ancak kasrla olur.

S. 72: İşmâm neye derler?

C. 72: Bir harfi sükûn ile okuduktan sonra dudakları yummaya derler.

S. 73: Medd-i ârızın âhiri (نَسْتَعِينُ) gibi ötre olursa kaç vecihle okumak câizdir?

C. 73: Medd-i ârızın âhiri (نَسْتَعِينُ) gibi ötre olursa tûl, tevassut, kasr, tûl ile işmâm, tevassut ile işmâm, kasr ile revm olmak üzere 7 vecihten biriyle okumak câiz olur.[147]

2.2.14.3.4. Medd-i Muttasıl

Med harfi ile med sebebi olan hemzenin aynı kelimede bulunması sebebiyle bitişik uzatma olarak isimlendirilen medd-i muttasıl oluşur. سُوءَ، جِىءَ، جَاءَ kelimeleri buna örnektir. Bu med, fer'î medlerdendir. İbnü'l-Cezerî ve Kastallânî, med harfi ile hemzenin aynı kelimede bulunması durumunda oluşan medde

[147] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 85.

muttasıl med demişlerdir.[148] Bu meddin kasra düşürülmemesi hususunda bütün kıraat imamları ittifak etmiş olmakla birlikte kıraat imamları arasında muttasıl meddi, tûl ve tevassut medle çekme hususunda farklı med tercihleri ortaya çıkmıştır.[149]

Medd-i muttasılın imamlara göre med miktarlarına gelince;

1: Muttasıl meddi aslî medde bir elif ziyade ile okuyanlar: Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'tur.

2: Muttasıl meddi aslî medde iki elif ziyade ile okuyanlar: İbn Âmir, Kisâî ve Halefü'l-'Âşir'dir.

3: Muttasıl meddi aslî medde üç elif ziyade ile okuyanlar: Âsım'dır.

4: Muttasıl meddi aslî medde dört elif ziyade ile okuyanlar: Verş ve Hamza'dır.

Medd-i muttasılın oluşmasında med sebebi olan hemzeye göre daha zayıf olan harfi meddin, hemzeyle aynı kelimede bulunması nedeniyle hemzeyi net bir şekilde telaffuz etmek adına medd-i muttasılın kasra düşmeden en az iki elif miktarı uzatılması gerekliliği, hasıl olmuştur.[150]

Burada zikredilen sebeple kasra düşürülmemesi hususundaki ittifak nedeniyle kasr üzeri med, vâcib hükmündedir. Bu hususta Abdullah İbn-i Mes'ûd'dan rivâyet edilen hadis önemlidir.[151]

Müellifin konuyu ele alış şekline gelince o, medd-i muttasıl mevzuunu 74-75. sorularda işlenmiştir. Konuyla ilgili eserdeki veriler şöyledir:

S. 74: Medd-i muttasıl neye denir ve kaç elif miktarı çekilerek okunur?

---

[148] İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 161.
[149] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 313.
[150] Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, 54.
[151] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 315.

C. 74: Muttasıl, bitişik demektir. Bir kelime içinde harfi med ile sebeb-i medden hemze bulunursa o kelimeye muttasıl med, denir. Bu med, kırâat-i Âsım ve rivâyeti Hafs üzere 4 elif miktarı çekilerek okunur. (جِیٓءَ) kelimesinde harf-i med (ی) ile sebeb-i med (ء) birleşmiş olduğundan harf-i med olan (4 ,(ی elif miktarı çekilerek okunur. (سُوٓءَ، جَآءَ، أُولَٰٓئِكَ) kelimelerindeki medler de böylece med edilir. Çünkü harf-i med ile med sebebi olan hemze bir kelimededir.[152]

S. 75: Mukadder neye derler? Bazı kelimelerde harf-i med mukadder olur mu?

C. 75: Mukadder, (أُولَٰٓئِكَ) örneğindeki gibi yazılı olmayan, gözle görünmeyen ancak okunuşta varlığı anlaşılan harf-i meddir. Bu kelimede sebeb-i med (hemze) olup görünse de (lâm) harfinden sonra telaffuzda mevcut olan harf-i med (elif), görünmediğinden mukadderdir. Her ne kadar bu kelime, mukadder med harfi ile yazılsa da yine dört elif miktarı çekilerek okunur.[153]

2.2.14.3.5. Medd-i Munfasıl

Medd-i munfasılın kelime manası, harfi med ile sebeb-i medden hemzenin faklı kelimelerde bulunması sebebiyle, ayrık meddir. Bu kurala örnek kelimeler şöyledir: ثُبُوٓا اِلَى اللّٰهِ، اِنّٖى اَخَافُ، يَا اَيُّهَا. Ayrıca bu; fer'î med, meddü'l-fasl, meddü'l-best, meddü'l îtibar, meddü'z-zâid ve meddü'l câiz diye de isimlendirilmiştir.[154] Medd-i munfasılın tarifi ise şöyledir: Medd-i munfasıl, med harflerinden sonra med sebebi olan hemzenin gelmesi ve bu ikisinin farklı kelimelerde bulunmasıyla oluşur. Med harfleri mezkûr veya mukadder olabilir.

Medd-i munfasıl, iki ayrı kelimede meydana geldiği için; bu,

---

[152] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 85-87.
[153] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 87.
[154] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 319.

iki kelime beraber tilâvet edildiğinde oluşur. Eğer ilk kelimede vakfedilecek olursa, o vakit sebeb-i medden hemzenin sonraki kelimede kalmış olması nedeniyle, ilgili kelimede medd-i tabîî uygulaması yapılır.

Medd-i munfasılın ziyade med edilme sebebi de hemzenin hakkıyla okunmasını sağlamaktır.[155] Medd-i munfasılın meddinde imamların ihtilafları üzerine munfasıl meddi,

1: Aslî medde ilave yapmadan 1 elifle med edenler; Kâlûn, İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'tur.

2: 2 elif med edenler; Kâlûn ve Dûrî'dir.

3: 3 elif med edenler; İbn-i Âmir, Kisâî, Halefü'l-'âşir'dir.

4: 4 elif med edenler; İmâm Âsım'dır.

5: 5 elif med edenler; Verş ve Hamza'dır.[156]

Burada zikredilen med miktarları ile alakalı ihtilaf sebebiyle medd-i munfasılın hükmüne câiz denilmiştir. Munfasıl meddin med hükmüne câiz denilmesini, Aliyyü'l-Kârî, şu sebeplere bağlamaktadır; "Med miktarındaki ihtilaflar, iki kelimeden oluşan munfasıl meddin ilk kelimesinde yapılan vakf nedeniyle bu meddin, tabiî medde dönüşmesi ve med sebebinin ortadan kalkmasının câizliği sebebiyle, kasr ile okumanın câiz olmasıdır".[157]

Med tercihlerine göre medd-i munfasılı, hadr ashâbı 1, tevassutla okuyanlar 3 veya 2, tûlla tilâvet edenler de 4 veya 5 elifle okur.[158] Burada şunu da belirtmek gerekir ki muttasıl ve munfasıl meddin oluşumunda med harfi ve sebeb-i medden hemze ortak iki unsurdur. Bu iki kuralı (muttasıl ve munfasıl) birbirinden ayıran birinci farklılık, kuralı oluşturan unsurların muttasılda aynı kelimede, munfasılda ayrı kelimelerde bulunmasıdır. İkinci

---

[155] Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, 138; Aliyyü'l-Kârî, *el-Minehu'l-fikriye*, 54.

[156] ed-Dânî, *et-Teysîr*, 30-31.

[157] Aliyyü'l-Kârî, *Minehu'l-fikriyye*, 54.

[158] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 249.

farklılık ise muttasılda 'ayn başlı kısa hemzenin; munfasılda ise uzun hemzenin gelmesidir.[159] Şuna da değinmek gerekir ki hemzenin gelişiyle alakalı az da olsa istisnalar mevcuttur.

Munfasıl meddi müellif, 76-77. sorularda ele almıştır. Bu suâl ve cevaplar şöyledir:

S. 76: Medd-i munfasıl, neye denir ve kaç elif miktarı çekilerek okunur?

C. 76: Harf-i med bir kelimede ve sebeb-i med başka bir sözcükte olursa medd-i munfasıl olur. Bu med, kırâat-ı Âsım ve rivâyeti Hafs üzere 4 elif miktarı çekilerek okunur. Medd-i munfasılı, kasr ile bir, tevassut ile iki, üç elif ve tûl ile beş elif miktarı çekerek okuyanlar da olmuştur.[160]

(اِنَّااَعْطَيْنَاكَ) kelimesinde (اِنَّا) ile (اَعْطَيْنَاكَ) başka kelimeler olup (اِنَّا) nin âhirindeki (elif) harf-i med, ve (اَعْطَيْنَاكَ)'nin evvelindeki hemze, sebeb-i med olduğundan (اِنَّا)'deki harf-i med olan elifi, dört elif miktarı çekerek okumak medd-i munfasıl olur. (مَااَغْنَى), (لَاإِلَه اِلاَّاللهُ), (اِنِّى اَخَافُ), (تُوبُواِلَى الله)) kelimelerindeki medler, böyledir.[161]

S. 77: Medd-i munfasıl olan bazı kelimelerde harf-i med, mukadder olur mu?

C. 77: Evet, hurûf-u medden (و) ile (ى) bazen mukadder olur. (عِنْدَهُ اِلَابِاِذْنِهِ), (اَنَّ مَالَه اَخْلَدَهُ) (بِهِ اَنْ يُوصَلَ), (مِنْ عِلْمِهِ اِلَّابِمَا شَاء) emsâli gibi zamirlerden sonra telaffuzda mevcût yazıda düşürülmüş (و) ile (ى) harfi medleri Hafs'a göre dört elif miktarı med olunarak okunur.[162]

2.2.14.3.6. Medd-i Lîn

Fer'î medlerin içerisinde yer alan bir diğer konu da medd-i lîndir. Diğer fer'î medlerden bu konuyu ayıran temel özellik

---

[159] Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd*, 6-7.
[160] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 89.
[161] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 91.
[162] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 91-93.

kendi kuralına münhasır olarak lîn harfi olan (و) vav ve (ى) yâ harflerinin sükûnlu olarak kullanılmasıdır.

Lîn kavramı, kelime itibariyle mülayimlik ve yumuşaklığı ifade etmektedir.[163] Tecvîd ıstılahı olarak da medd-i lîn; lin harfinden sonra sebeb-i medden sükûnun gelmesi neticesinde oluşan meddin adıdır. خَيْرٌ، وَالصَّيْفِ kelimelerinde vakf halinde gerçekleştiği gibi.[164]

Vâv ve yâ harfleri hareke alırsa aslî harf olurlar. İlgili harfler sâkin (harekesiz) öncesindeki harfin harekesi de med edebilecekleri bir hareke olursa; bu harfler, harfi med olur. Yine bu harfler sâkin (sükûnlu) öncesindeki harf de üstün harekeli olursa; ilgili harf, lîn harfi olur.[165]

Medd-i lînin oluşumunda lîn harfinden sonra gelen sebeb-i medden sükûn, lâzımî veya ârızî olarak gelebilir.[166] Bunlardan lâzımî olarak bulunan sükûn, sadece Meryem ve Şûrâ sûresindeki hurûf-u mukatta'anın (ع) 'ayn harfinde bulunmaktadır. Söz konusu 'ayn harfini, lâzımî sükûn nedeniyle tûl (4 elif) ve tevassut (3 elif) olmak üzere iki vecihle okumak câiz olur. Burada kasr vechi câiz görülmemektedir.[167]

Lâzımî sükûn olarak bulunan bu iki yer dışında, medd-i lîn, Kur'ân-ı Kerîm'de hep ârızî sükûnlu olarak gelmektedir. Kureyş sûresinin âyet sonlarındaki kelimeler bu uygulamaya örnek olarak verilebilir. Ârızî sükûnlu medd-i linin meddi ise uygulama itibariyle son harfin harekesine göre şekil alarak medd-i ârızdaki vecihlerle okunmaktadır. Yani son harfin harekesi üstün olursa tûl, tevassut, kasr olmak üzere 3; son harfin harekesi esre olursa tûl, tevassut, kasr ve kasr ile revm yaparak

---

[163] Zihni Efendi, *el-Kavlü's-sedîd*, 54.
[164] Karabâşî, *Karabaş Tecvidi*, 8.
[165] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 249.
[166] Karakılıç, *Tecvid İlmi*, 88.
[167] Emin Efendi, *'Umde*, 126-127; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 348.

4; eğer son harfin harekesi ötre ise tûl, tevassut, kasr, kasr ile revm, tûl ile işmâm, tevassut ile işmâm ve kasr ile işmâm olmak üzere 7 vecihten biri ile okunabilmektedir.[168]

Bu vecihlerdeki ihtilaf nedeniyle medd-i lînin hükmü câizdir. Ayrıca medd-i lînin oluşumunda med harfi olmadığı için uygulamada medd-i ârızdan birer elif eksik med edilir. Yani tûlu 3-2, tevassutu 1 elifle, kasrında ise medd-i terkederek okumak gerektiği ifade edilmiştir.[169]

Müellif, medd-i lîn konusunu 78-80. sorularda ele almıştır: Mezkûr suâl ve cevapları şu şekildedir:

S. 78: Medd-i lîn neye derler ve nasıl kırâat olunur?

C. 78: Bir kelimede sâkin (و) yâhut (ى) harfleri olsa ve bunların mâ kablilerindeki harfin harekesi üstün olsa, mâ ba'di de sâkin olsa o (و) ile (ى) nın meddine medd-i lîn denir.

S. 79: Medd-i lîn, kaç elif miktarı çekilerek okunur?

C. 79: Sebeb-i med sükûnu lâzım olursa tûl ile yani 4; yahut tevassut ile yani iki elif miktarı çekilerek okunur. (حَمٓ عٓسٓقٓ) ile (كٓهٰيٰعٓصٓ) kavl-i şeriflerindeki (ع) 'ayn lafzı gibi.[170]

Eğer sebeb-i med, sükûnu ârız olursa, medd-i ârızda olduğu gibi son harekeye göre 3, 4 ve 7 vecihle okumak câizdir. Lakin خَيْرٌ، وَالصَّيْفِ gibi kasrında (vasl halinde) hiç med edilmez.[171]

S. 80: Medd-i vâcib ve medd-i câiz ne demektir?

C. 80. Medd-i vâcib, bir eliften ziyade çekilmesi gerekli olan meddir. Medd-i lâzımın ve medd-i muttasılın medleri gibi. Medd-i câiz ise sebeb-i meddin bulunmasıyla birlikte kasr ile (bir elif miktarı) çekilmesi câiz olan meddir. Medd-i munfasıl, medd-i ârız ve medd-i lînin medleri gibi.[172]

---

[168] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 274-275.
[169] Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd*, 9-11.
[170] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 93.
[171] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 93-95
[172] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 95-96.

2.2.15. Zamir

Zamir, nahivcilere göre gâib, muhatap ve mütekellim'in yerine kullanılan marife bir isimdir. Burada bahse konu olan zamir, ğâib (هُو) hû zamiridir. Bu zamir, öncesinde gelecek olan bir harfe bitişirse zamirin bünyesinde bulunan (و) vâv harfi yazıdan düşürülür ve buna "müfred, müzekker, gâib, muttasıl zamir" denir. Mezkûr zamir, yerine kullanıldığı konum itibariyle hâ-i kinâye diye de isimlendirilmektedir.[173]

Zamirin tecvîd ilmine konu olmasındaki temel neden, bu gâib muttasıl zamirin nerelerde med edilip edilmeyeceği meselesidir. Zamirin med edilmesi mevzuuna gelince; zamir şu şartlarda med olunur:

1: Kendisinde durmaksızın vasl halinde okunan zamir, eğer kendisinin evveline bitişen harf harekeliyse uzatılarak okunur. Bu uzatmanın yönü zamirin alacağı harekenin cinsine uygun olan bir med harfi takdiriyle yapılır. Buradaki med miktarı, tabîî med ölçüsüncedir.[174] Tabîî medle med olunan örnekler şu şekilde gelir: بِهِ، مَالُهُ لَهُ،.

2: Eğer med olunan zamirden sonra sebeb-i medden hemze gelirse artık ilgili kelimede medd-i munfasıl oluşmuş olur. Bu oluşumun örneği (مِنْ عِلْمِهِ اِلَّا)'dir.[175]

Zamir, şu şartlarda med olunmaz:

3: Zamir, لَهُ الدِّينِ kelimesinde okunduğu gibi, sâkin bir harfin önünde bulunursa med olunmadan önündeki harfe iliştirilir.

4: Zamir, evvelindeki harfin sâkin olması durumunda med olunmadan okunur. عَلَيْهِ، مِنْهُ، فِيهِ kelimeleri bu maddeye örnektir.[176]

Bu kuralın şartlarını taşıdığı halde Kur'ân'da Furkân sûresi

[173] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvîdi*, 131; Pakdil, *Tâ'lim, Tecvîd ve Kıraat*, 208.
[174] el-Mer'âşî, *Cühdü'l-mukıll*, 244; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 193.
[175] Pakdil, *Tâ'lim, Tecvîd ve Kıraat*, 208.
[176] Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-tecvîd*, 21.

69. âyette medle okunan (فِيهِۦ مُهَانًا)[177] kelimesi istisna olarak kabul edilir. Bununla birlikte Kur'ân-ı Kerîm'de kelimelerin aslî harfleri olduğu için zamir sayılmayan kelimeler de şunlardır: (مَا نَفْقَهُ) [178],(لَمْ يَنْتَهِ).[179]

Yazar zamir konusunu 81. soruda işlemiştir. Şöyle ki;

S. 81: Zamir neye derler ve nasıl okunur?

C. 81: Bir kelimenin sonuna ilave edilen (ه) harfine zamir derler, diye zamiri tanımlayan müellif, zamirin nerede çekilip nerelerde çekilmeyeceğini, yukarıdaki gibi ele almıştır.[180]

2.2.16. İmâle

Fer'î harekelerden imâle; sözlükte, sapmak, meyletmek, bükmek, eğmek anlamlarında kullanılır. Tecvîd ve kırâat alnında ise fetha harekeyi esreye meylettirmeye, eğmeye imâle denir.[181] Esasında fetha ile imâle iki zıt uygulamadır. Bu iki mefhumdan fetha asıl, imâle ise fer'dir. Bununla beraber her iki tilâvet de fasih Arapça'yla birlikte Kur'ân tilâvetinde uygulanan meşhur iki vecihtir.[182] Bunlardan imâle, her kırâatte olmasa da Hz. Peygamber'den bugüne nakledilen vecihler arasındadır. Şöyle ki Hicaz ehlinin lügatı, fetha; Necd ehlinin lügatı, imâledir. İmâle yapılan harflere gelince bunlar; elif, râ ve te'nîs hâsıdır. Elif ve te'nîs hâsının imâlesi ise bir önceki harfte olur.[183]

Kırâat imamları imâleyi uygulamada ikiye ayrılır. Buna göre;

---

[177] Furkân, 25/69.
[178] Ahzâb, 33/60; 'Alak, 96/15.
[179] Hûd, 11/91.
[180] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd,* 93-95.
[181] Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *er-Ri`âye li-tecvîdi'l-kırâe ve tahkîki lafzi't-tilâve,* thk. Ahmed Hasan Ferhat (Amman: Dâr-u Ammâr, 1996). 24. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr,* II, 30.
[182] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri,* 229.
[183] Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd*, 22.

1: İmâle yapmayan imamlar; İbn-i Kesîr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'dur.

2: İmâle yapanlar iki kısma ayrılır;

a) Bunlardan Kâlûn, İsfahânî'den Verş, İbn-i Âmir ve Âsım, imâle-i suğrâ ile okurlar.

b) Ezrak tarikiyle Verş, Ebû Amr, Hamza, Kisâî ve Halef imâle-i kübrâ ile okurlar.[184]

Âsım'ın ikinci râvisi Hafs ise sadece Hûd sûresi 41. âyetteki (مَجْرَيهَا) kelimesindeki râ harfini imâle-i kübrâ ile okumuştur.[185]

Buradaki ayrımdan hareketle imâle-i suğrâ ve kübrâ arasındaki uygulamada farkın olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki imâle-i suğrâ, mütevassıt fetha ile imâle-i kübrâ arasında bir okuyuş diye tarif edilirken; imâle-i kübrâ ise fetha harekeyi kesreye daha yakın bir okumayı ifade eder. Bunun yanı sıra imâle yapılırken mutlak esre gibi okumamaya dikkat edilmelidir.

Müellif bu konuyu 82. soruda işlemiştir. Şöyle ki;

S. 82: İmâle ne demektir ve nasıl okunur?

C. 82: Üstünü esreye meylettirerek okumaya, imâle derler. Hafs, Kurân-ı Kerîm'in bir yerinde (بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَيهَا) bu kavl-i şerifte, (ر) harfinin üstün harekesini esre gibi ince okuyarak imâle etmiştir.[186]

2.2.17. Teshîl

Hemze-i müsehhele, mahreci boğazın en derin kısmında (aksa'l-halk) bulunduğu ve şiddet sıfatı taşıdığı için, yerine göre kendine yakın vokalist elif, vâv ya da yâ harflerinden biriyle değiştirilmiş; özellikle iki hemze yan yana geldiğinde ikinci hemze tahfîf, tebdîl, teshîl, tesbît, hazf vecihlerinden bi-

184 Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 52.
185 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 30; Hamza Hüdâi, *Tecvîd-i Edâiyye*, 78.
186 Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 99-101.

riyle telaffuz edilmiştir. Hemze-i müsehhele, Sîbeveyhi'ye göre kendi telaffuz özelliğinde "beyne beyne" bir harftir. Bu sebeple hemzeden önceki harf fethalı olduğunda hemze elif, zammeli olduğunda vâv, kesreli olduğunda yâ harfine yaklaştırılmak suretiyle yapısındaki şiddet hali giderilir ve sühûletle okunur."[187] Bu durumda teshil, art arda gelen iki hemzeden ikincisini, harekesine yakın olan harfin sesine benzeterek ve yumuşatarak okumaktır. Bu uygulama Hafs kırâatinde, (ءَاَعْجَمِيّ) kelimesinde evvel vecih olarak ikinci hemzenin, hemze ile elif arasında yumuşatılarak okunmasıyla uygulanır.[188]

Müellif, teshîl konusunu 83. soruda ele almıştır. Bahsi geçen suâl ve cevabı şöyledir:

S. 83: Teshîl ne demektir ve nasıl okunur?

C. 83: Bir hemzeyi, hemze ile elif arasında okumaya teshîl derler. Hafs kırâatinde 7 yerde teshîl edilir. Bunlardan;

1: İki tanesi, (قُلْ آالذَّكَرَيْنِ)'de,

2: İkisi, (آالْآنَ)'de,

3: Biri, (آللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا يُشْرِكُونَ)'de,

4: Biri (ءَاَعْجَمِيّ)'dedir.

İşte bu misallerde ikinci hemzeleri, harekesi cinsi olan elif beyninde okumak teshîldir. Ancak (ءَاَعْجَمِيّ) kelimesindeki ikinci hemzeyi, elife ibdâl ile okumak, tercih edilir.[189]

2.2.18. Ahvâl-i Sekte

Sözlükte susmak anlamına gelen sekte, iki ses veya söz arasını soluk almadan kesmek demektir.[190] Tecvîd ilminde ise sekte; nefes almadan sesi, vakf esnasından daha kısa bir zaman süre-

---

[187] Mehmet Ali Sarı, "Teshîl" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 1997), 16/163-165

[188] Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd*, 22.

[189] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd,* 101-103.

[190] Güneş, "Sektün", 575.

since kesmekle yapılır.[191] İbnü'l-Cezerî'nin bu tanımından da anlaşıldığı üzere sekt, sekte yapılacak yerde nefes almaksızın sesi vakftan daha kısa bir müddet bekleyip ardından okumaya devam etmektir.[192] Sektenin yapılışında bekleme müddeti, bir elif veya iki harekedir. Bu durumda sektenin süresi vakfınkinden kısa olup, uygulanan okuyuş hızına göre bu oran değişmektedir.[193] Zira vakfla sekte arasında, vakf esnasında nefes alınması ve sekteye göre duruş esnasında daha uzun ara verilmesi farkı vardır.[194]

Sekte, ancak sahîh bir rivâyet ve nakle dayanarak vasl halinde ve sâkin harf üzerinde yapılır.[195] Sekte yapan imamlara gelince;

1. İmâm Hamza, Halef'in rivâyetiyle harekeli hemzeden önce gelen sakin harfte daima sekte yapar.

2. İmâm Ca'fer, hurûf-u mukattaanın her bir harfinin arasını sekte ile ayırarak okur.

3. İmâm Âsım'ın 2. râvisi Hafs, ondan şu 4 yerde sekte rivayet etmiştir:

a) (عِوَجَا قَيِّمًا لِيُنْذِرَ)[196] ifadesiyle biten âyet sonunda sekte yapılan bu kelimede vakf evlâ olup, sekte câizdir. Ancak vasledilirse sekte uygulanır.[197]

b) (مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا).[198] Sonunda vakf-ı lâzım olan ve sekte yapılan bu ifadede vakf evlâ olup, sekte câizdir.[199]

---

[191] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 240.
[192] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 345.
[193] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 241.
[194] Pakdil, *Tâ'lim, Tecvîd ve Kıraat*, 209.
[195] Pakdil, *Tâ'lim, Tecvîd ve Kıraat*, 209-210.
[196] Kehf, 18/1-2.
[197] Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfu füdalâi'l-beşer bi'l-kırââti'l-erbea'ti 'aşer*, nşr, Abdurrahîm et-Tarhûnî (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2009), II: 129.
[198] Yâsîn, 36/52.
[199] Dimyâtî, *İthâf*, II, 329.

c) (وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ)[200] âyetinde sekte yapmak öncelikli olup vakf yapıldığında, ızdırârî vakf olacağı için, geriden ibtidâ ile tekrar okunur. Buradaki sekte, kelimeleri ayırarak anlam kargaşasını önlemektedir.[201]

d) (كَلَّا بَلْ رَانَ).[202] Bu âyette sekte yapmak da öncelikli olup vakf yapıldığında, ızdırârî vakf olacağı için, geriden ibtidâ ile tekrar okunur. Buradaki sekte, kelimeleri ayırarak anlam kargaşasını önlemek için yapılır.[203]

Bu dört yerdeki sekteler, Hafs'a âit vecihlerdir.[204] Hafs'ın âyetler ve kelimeler arasında yaptığı bu 4 yerdeki sekteye ek olarak, bir de Enfâl'den Tevbe sûresine geçişte yaptığı sekte vardır.[205]

Bu konu, yazar tarafından 84. soruda ele alınmıştır. Buna göre;

S. 84: Sekte neye derler ve Kur'ân-ı Kerîm'de kaç yerde sekte yapılır?

C. 84: Nefes almaksızın sadâyı keserek biraz durmaya sekte derler. Kur'ân-ı Kerîm'de 4 yerde sekte yapılır:

1: Sûre-i Kehf'de (عِوَجًا قَيِّمًا) sözcüklerinde cîm'in tenvînini elife kalbederek nefes almaksızın biraz durduktan sonra (عِوَجَا قَيِّمًا لِيُنْذِرَ) şeklinde okumaktır.

2: Sûre-i Yâsîn'de (مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا) ifadesinde nûn'un elifi üzere sesi keserek biraz bekleyiştir.

3: Sûre-i Kıyâme'de (وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ) kavlindeki (مَنْ) üzerindeki sektedir.

4: Sûre-i Mutaffifîn'de (كَلَّا بَلْ رَانَ)'de (بَلْ) kelimesi üzerinde olan sektedir.

---

[200] Kıyâme, 75/27.
[201] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 347.
[202] Mutaffifîn, 83/14.
[203] Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Fazîletleri ve Okunma Kâideleri*, 348.
[204] Dânî, *et-Teysîr*, 142.
[205] Pakdil, *Tâ'lim, Tecvîd ve Kıraat*, 210.

Görüldüğü üzere müellifin konuyu tanımlaması ve anlatımı, konunun anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. [206]

2.2.19. Hâ-i Sekt

Hâ-i sekt, Kur'ân-ı Kerîm'de bazı kelimelerin son harflerini veya harekelerini, telaffuzda korumak için kelimelerin sonuna getirilen, aynı zamanda zamire benzeyen, sâkin kılınmış (ه) hâ harfidir.[207] Buna göre Kur'ân-ı Kerîm'de 9 farklı yerde geçen 7 kelime "(سُلْطٰنِيَهْ) [212],(مَالِيَهْ) [211],(حِسَابِيَهْ) [210],(كِتَابِيَهْ) [209],(اِقْتَدِهْ) [208],(لَمْ يَتَسَنَّهْ)[213] ve (مَاهِيَهْ)[214]" kırâat imamlarınca vakf durumunda ittifakla sekt ile tilâvet edilmiştir. Vasl durumunda ise ihtilaf vardır. Şöyle ki Hafs rivâyetinde hâ-i sekteler, sükûn haliyle yapılır. Bu kelimeleri, sekte ile okumak veya buralarda vakfetmek câiz olup; sekteli okuyuş daha önceliklidir.[215]

Müellifin konuyu ele almasına gelince o, mevzuya 85. soruda değinmiştir. Buna göre;

S. 85: Hâ-i sekt neye derler, Kur'ân-ı Kerîm'de kaç tanedir?

C. 85: Kur'ân-ı Kerîm'de dokuz kelimenin vaslları halinde sonlarındaki (ه)'ler okunur. Bu hâ harflerine hâ-i sekt derler. Bunlar sâkindir, müteharrik değildir. Bunlardan biri sûre-i Bakara'daki (لَمْ يَتَسَنَّهْ); biri sûre-i En'âm'daki (فَبِهُدَيهُمُ اقْتَدِه); altısı sûre-i Hâkka'daki [iki tane (كِتَابِيَهْ), iki tane (حِسَابِيَهْ), bir tane

[206] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd,* 103-105.
[207] Hafız Mehmed Nurî, *Sualli ve Cevaplı Tecvîd (İstanbul: Necmi İstikbal Matbaası*,1325), 22
[208] Bakara, 2/259.
[209] En'âm, 90.
[210] Hâkka, 69/19-25.
[211] Hâkka, 69/20-26.
[212] Hâkka, 69/28.
[213] Hâkka, 69/29.
[214] Kâria, 101/10.
[215] Tanrıbuyruğu, *Muhîtü't-Tecvîd*, 23-24.

(مَالِيَهْ) ve bir tane (سُلْطَانِيَهْ)] diğer biri de sûre-i Kâria'daki (مَاهِيَهْ), kelimeleridir.[216]

2.2.20. Secde-i Tilâvet

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen 14 secde âyetinden birini okuyan veya dinleyen kimse için Allah'a saygı ifadesi olarak secde yapması gerekir. Bu secde âyetlerinin hükmü ile alakalı farklı görüşler olsa da merhum Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dini* isimli eserinde secde âyetinin namaz dışında okunması halinde hemen yapılmasının vacip olmadığını; ancak daha sonra yapılmasının gerekli, bununla birlikte secde âyetinin namazda okunması durumunda üç âyet geçmeden secdenin yapılmasının vacip olduğunu ifâde eder.[217]

Müellif bu konuyu, 86. soruda işlemiştir. Zikri geçen bu suâl ve cevabı şöyledir:

S. 86: Kur'ân-ı Kerîm'de kaç secde vardır?

C. 86: Kur'ân-ı Kerîm'de 14 secde vardır. Bunların hepsi vâciptir.[218]

2.2.21. Ahvâl-i Hemze-i Kat' ve Hemze-i Vasl

Hakiki mahreç bölgesine sahip olarak boğazın dip kısmından telaffuz edilen hemze, kat' ve vasl olarak ikiye ayrılır:

1: Hemze-i Kat': Varlığını yazı ve tilavetle birlikte vasl ve vakf halinde de koruyan hemzedir.

2: Hemze-i Vasl: Evveli hemze ile başlayan kelimelerin ilk harfi olarak bilinir. Bu kelimelerden müstakil olarak okumaya ibtida ediliyorsa; o halde hemze-i vasl, yazılır ve okunur. Eğer

---

[216] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 105-107.
[217] Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dini*, (Ankara: 1958), 189-191.
[218] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*,107.

hemze-i vasıllı olan kelime, evvelindeki kelimeden vasledilerek okunursa o halde vasl hemzesi tilâvetten düşer okunmaz.

Hemze konusunu yazar, 87. soruda işlemiştir. Mezkûr suâl ve cevabı şöyledir:

S. 87: Hemze, neye derler? Hemze-i kat' ve hemze-i vasl, neye derler?

C. 87: Harekeli elif harfine (hemze) derler. Buna göre hemze (harekeli elif) bir kelimenin evvelinde iken daima okunduğu gibi, kendisinden evvel harekeli bir harf geldiği halde yine okunursa öyle hemzeye (hemze-i kat') derler. Kelimenin evvelinde bulunduğu vakit okunup da kendisinden evvel bir harf veya bir kelime geldiği vakit yazılıp okunmayan hemzelere ise hemze-i vasl derler.[219] Örnek vermek gerekirse (وَاَحْسِنْ كَمَااَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ), (اَكْرِمِي مَثْوَيهُ) misallerindeki (اِلَيْكَ), (اَحْسَنَ), (وَاَحْسِنْ), (اَكْرِمِي) kelimelerinin hemzeleri, her vecihle okunduklarından hemze-i kat'; (اللّٰهُ) lafz-ı celâlinin hemzesi yazılı olduğu halde kendisinden evvel gelen (اَحْسَنَ)'nin nûnuyla vaslından dolayı okunmadığından hemze-i vasl'dır.

S. 88: Ne gibi kelimelerin hemzeleri hemze-i vasl ve hangileri hemze-i kat'dır?

C. 88: نَصَرَ، ضَرَبَ gibi fiili mazilerin yalnız اُنْصُر، اِضْرِبْ، اِفْتَحْ gibi emr-i hâzırlarıyla اِنْفَلَقَ، اِجْتَمَعَ gibi beş harfli ve اِسْتَخْرَجَ gibi altı harfli fiili mazilerin elifleri ve bunların قٌ اِنْفِلَا اِجْتِمَاعٌ ، اِسْتِخْرَاجٌ gibi mastarlarının ve emr-i hâzırlarının evvellerindeki hemzeler, hemze-i vasl'dır. Buna göre اِثْنَتَانِ ، اِثْنَانِ ، اِمْرَأَةٌ ، اِبْنَةٌ ، اِمْرُؤٌ ، اِبْنَمٌ ، اِبْنٌ ، اِسْتٌ ، اِسْمٌ isimleriyle lafz-ı Celâlin ve lâm-ı tarifin hemzesi, hemze-i vasl'dır. Bu hemzeler, kelimenin ibtidâsında bulundukça okunur ve yazılır. Eğer (مُحَمَّدَ بْنِ عَبْدُاللّٰهِ), (عِيسَ ابْنِ مَرْيَمَ), (بِسْمِ اللّٰهِ), (اِقْرَأْ بِا سْمِ رَبّكَ), (بَعْدِي اسْمُهُ) gibi kendilerinden evvel bir kelime bulunup da vaslen kırâati

[219] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 107.

lâzım gelse hemzeler okunmaz ve ekserisi yazılmaz. Bunların dışındaki kelimelerin hemzeleri, hemze-i kat'dır. Bunlar gerek ibtidâ gerekse vasl halinde yazılır ve okunurlar.[220]

2.2.22. Ahvâl-i İstiâze ve Besmele

Kur'ân okumaya istiâze ile başlama düsturu her şeyden önce Kur'ân'la mutâbık olmaktır. Nitekim Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de "Kur'ân okuduğun zaman hemen o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın" buyurmaktadır.[221] Kur'ân okumaya başlarken (اعوذ بالله من الشيطان الرجيم) kelâmı ile başlamanın, Hz. Peygamber'in de sünneti olduğu, kuvvetli rivâyetler arasındadır.[222] Bu deliller ışığında Kur'ân-ı Kerîm'i okumaya istiâze ile başlamak gerekmektedir.

Besmele bahsine gelince, Kur'ân-ı Kerîm'de bulundukları yerler itibariyle sûre başlarında ve Neml sûresi 30. âyette olmak üzere besmelenin varlığından söz etmek mümkündür.[223] Besmelenin sûrelerdeki konumu hususunda ise mezheplerin farklı görüşleri olsa da kıraat cihetinden bakıldığında bütün kıraat imamlarının Tevbe sûresi hariç bütün sûrelerin evvelinde besmele tilâvet ettikleri bilinmektedir.[224] Eğer kârî, Kur'ân okumaya sûre başı dışında sûrelerin herhangi bir yerinden başlıyorsa o zaman besmele ile başlama hususunda muhayyer bırakılmıştır.[225] Tevbe sûresinde ise nasıl sûrenin evvelinde besmelesiz başlanıyorsa, herhangi bir yerinden başlarken de besmelesiz başlamak daha münasip olacaktır.[226]

---

[220] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 111-113.
[221] Nahl, 16/98.
[222] Dânî, *et-Teysîr*, 16-17.
[223] Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, çev. Hayreddin Karaman-Mustafa Çağrıcı-İbrahim Kâfiî Dönmez-Sadrettin Gümüş (Ankara: DİB Yayınları, 2007), Nahl 16/98.
[224] Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvîdi*, 25.
[225] İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 264; Pâluvî, *Zübde*, 6.
[226] Pâluvî, *Zübde*, 8.

Müellif, Kur'ân-ı Kerîm okunacağı vakit istiâze ve besmele okumanın sünnet olup ve fakat Tevbe sûresinin evvelinde besmelenin okunmayacağını; ortalarında ise okunacağını ifade etmektedir.[227]

2.2.23. Tekbîr

Tekbîr, lügatte büyük görmek, büyültmek ve ululamak demektir. Tecvîd ıstılahında ise Allah'ın yüceliğini ve azametini beyan etmek için "Allah en büyüktür" manasındaki (اَ للّٰهُ اَكْبَرْ) kelamına, tekbîr denilmektedir.

Kırâat ilminde tekbîr, İbn-i Kesîr kırâatine mahsus olmakla birlikte diğer kırâat imamları da sadece hatim tertiplerinde tazim ve şükür için ona muvafakat etmişlerdir. Hatim haricinde Duhâ ve Nâs sûreleri arsındaki müstakil okumalarda tekbîr getirmek rivâyetlerde bulunmamaktadır. Ancak öğretim amaçlı okumalarda tekbîr uygulamasının yapılmasında beis yoktur.[228] Müellif, konuyla ilgili şunları söylemiştir: "Kur'ân-ı Kerîm'i hatmeden kimsenin, Duhâ'dan aşağıdaki sûre-i şerîflerin nihâyetinde tekbîr (اَ للّٰهُ اَكْبَرْ) okuması, sünnetle sabittir. Lâkin ehl-i edâ, (لَااِلٰهَ اِلَّااللّٰه وَاللّٰهُ اَكْبَرْ وَلِلّٰهِ الْحَمْد) demeyi istihsân etmişlerdir ve sûrenin sonunu, tekbîre vasl ve kat' etmeyi câiz görmüşlerdir"[229] diyerek bu konuyu özetlemiştir.

SONUÇ

Hüseyin Refik, Osmanlı'nın son döneminde 1868 yılında Sinop'ta dünyaya gelmiş ve eğitimini almak üzere 5-6 yaşlarında amcası Hüseyin Efendi'nin yanına İstanbul'a gönderilmiştir. O, ilk eğitimini Beşiktaş'ta ibtidâî mektebinde almış, akabinde

[227] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 115.
[228] Pakdil, *Tâ'lim, Tecvîd ve Kıraat*, 353-372.
[229] Kırış, *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*, 115.

sırasıyla 1875'te Saray-ı Humâyûn Sıbyan Mektebi'ni, üç yıllık Mülkiye Rüşdiyesi'ni ve 1887 yılında Dâruşşafaka'yı başarıyla tamamlamıştır.

Hüseyin Refik, eğitim hayatını tamamladıktan sonra meslek hayatına atılarak memleketin birçok yerinde ve devletin çeşitli kurumlarında farklı vazifelerde bulunmuştur. Bunun yanında müellif; Farsça, Arapça ve Fransızca dillerine hâkim olup, başta riyâzî, dinî ve ahlâkî konular olmak üzere birçok alanda makale ve şiir kaleme almıştır. Ayrıca o, rik'a ve divânî hatlarla yazılar da yazmıştır. Elli üç yıl süren meslek hayatı boyunca görev yaptığı kurum ve okullarda başarılı, fedakâr ve idealist bir profil çizen ve dönemin önde gelen eğitimcilerinden olan Hüseyin Refik, özellikle Konya bölgesinde "Şeyhu'l-muallimîn" sıfatıyla vasıflanmıştır.

Çalışmaya konu olan *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd* adlı eser, Osmanlı Türkçesi'yle, sade bir dille, 88 suâl ve cevaptan müteşekkil bir şekilde kaleme alınıp ibtidâiye ve rüşdiye mekteplerinin Kur'ân eğitiminde okutulmak üzere hazırlanmıştır.

Hüseyin Refik, eserinin, besmele, hamdele ve salvele ile başlayan ifâde-i mahsûsa başlıklı bölümünde, "Kur'ân'ı tertîl üzere oku" âyetini kendine şiar edindiğini ve tecvîd ilminin kırâat usûlü açısından önemine binaen her okuyucu için tecvîd öğrenmenin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra eserde Kur'ân kırâatinin; telaffuz, tarz ve tilâvet açısından taklit edilerek öğrenildiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca müellif, bu muhtasar risâleyi, talebelerin istifadesi amacıyla ibtidâiye mekteplerinde Kur'ân'ı yeni öğrenmeye başlayanların tecvîd konularını kolayca kavrayabilmeleri için soru-cevap şeklinde hazırladığını bu doğrultuda eserinin, rüşdiye sınıflarının Kur'ân-ı Kerîm derslerinde de müracaat edilmek üzere talebenin elinde bulundurulması gereken bir kaynak olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada Hüseyin Refik Kırış'ın hayatı ve Hafs rivâyeti çerçevesinde ele aldığı eserdeki tecvîd konuları işlenmiştir. Bu vesileyle önemli bir eğitimci olan Hüseyin Refik ve onun çalışmaya konu olan, yukarıda özellikleri verilen eserle ilgili verilerden yola çıkılarak sual ve cevap metoduyla kaleme alınan bu muhtasar eser, yazıldığı amaca uygun olarak öğrencilerin tecvîd konularını daha rahat kavrayabilmeleri adına Kur'ân kurslarında ve okulların Kur'ân derslerinde kaynak kitap olarak okutulabilir.

KAYNAKÇA

Akseki, Ahmet Hamdi. *İslam Dini.* Ankara: DİB Yayınları, 1933.

Aliyyü'l-Kârî. *el-Minehu'l-fikriyye Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*. Kahire: Matbaatü Mustafa'l-Bâbî, 1327/1948.

Altıkulaç, Tayyar. *Tecvîdü'l-Kur'ân*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983.

Arun, Fuad. *Muallim Refik Kırış Hayatı ve Eserleri.* Ankara: Başnur Matbaası, 1968.

Bennâ, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dimyâtî. *İthâfü füdalâi'l-beşer bi'l-kırâ'âti'l-erbea't-i 'aşer*. nşr. Abdurrahîm et-Tarhûnî. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2009.

Birgivî, Muhammed b. Pir Ali. *Dürr-u Yetîm*. İstanbul: Âsitâne Kitabevi. ts.

Bozkurt, Nebi. "Hıfzıssıhha". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/319-321. İstanbul: TDV yayınları, 1998.

Cüreysî, Muhammed Mekkî en-Nasr. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî 'ilmi tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2012.

Çelik, Ahmet. *Osmanlıdan Cumhuriyete Konya Öğretmenleri*. Konya: Konya B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, 2020.

Çetin, Abdurramhan. *Kur'ân Okuma Esasları*. 53. Baskı. Bursa: Emin Yayınları, 2021.

Çetin, Abdurrahman. "Tecvîd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/253-254. İstanbul: TDV yayınları, 2011.

Çollak, Fatih. "Revm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/31-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Dânî Ebû Amr Osman b. Saîd. *et-Teysîr fi'l-kırââti's-seb'a.* İstanbul: y.y, 1930.

Doğan, Recai. "Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde ilk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 37/1 (1997), 413-415.

Durmuş, İsmail. "İnşâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/334-337. İstanbul: TDV yayınları, 2000.

Düzdağ, M. Ertuğrul. *Üstad Ali Ulvi Kurucu Hatıralar*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010.

Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî. *er-Ri`âye li-tecvîdi'l-kırâe ve tahkîki lafzi't-tilâve.* thk. Ahmed Hasan Ferhat. Amman: Dâr-u Ammâr, 1996.

Ebû Şâme, Abdurrahmân b. İsmail. *İbrâzü'l-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââti's-seb' li'l-İmâmi'ş-Şâtıbî*. thk. Mahmûd b. Abdilhâlik Muhammed Câdû. Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1413/1993.

Emîn Efendi, Molla Mehmed. *'Umdetü'l-hullân fî îzâhi Zübdeti'l-'irfân*. İstanbul: Mektebetü'l-Hanîfiyye. 1287/1870.

Fazlıoğlu, İhsan. "Cebir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/195-201. İstanbul: TDV yayınları,1993.

Güneş, Kadir. *el-Mu'cemü'l-'Arabî.* İstanbul: Mektep Yayınları, 2011.

Hâfız Mehmed Nurî. *Sualli ve Cevaplı Tecvîd*. İstanbul: Necmi İstikbal Matbaası, 1325.

Halis Ayhan-Hakkı Maviş. "Dâruşşafaka". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/7-9. İstanbul: TDV yayınları,1994.

Husarî, Mahmûd Halîl. *Ahkâm-ü kırââti'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Dımeşk: Dâru'l-Beşâir, 1389/1970

Hüdâyi, Hamza. *Tecvîd-i Edâiyye.* İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts.

İbnü'l-Cezerî. *en-Neşr fi'l-kırââti'l-ʿaşr*. thk. Ali Muhammed ed-Debbâ'. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.

İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd.* nşr. Gânim Kaddûrî Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle 1421/2001.

İbnü't-Tahhân, *el-İnbâ' fî tecvîdi'l-Kur'ân*. thk. Hâtim Salih ed-Dâmin. Şârika: Mektebetü's-Sahâbe, 2007.

İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Dârulfünûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/521-525. İstanbul: TDV yayınları,1993.

Karabâşî, Şeyh Abdurrahman. *Karabaş Tecvidi*. İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideler*. 27. Baskı. İstanbul: Pasifik Ofset Matbaacılık, 2012.

Karakılıç, Celâleddin. *Tecvîd İlmi*. Kayseri: Kalkan Matbaacılık, 2018.

Kırış, Hüseyin Refik. *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*. İstanbul: İstanbul Matbası, 1329.

Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. Hayreddin Karaman-Mustafa Çağrıcı-İbrahim Kâfiî Dönmez-Sadrettin Gümüş. Ankara: DİB Yayınları, 3. Basım, 2007.

M. Es'ad el-Huseynî. *el-Virdü'l-müfid fî şerhi't-tecvîd.* İstanbul: 25 Numaralı Matbaa, 1313.

Mağnisî. *Terceme-i Cezerî*. İstanbul: Âsitâne Kitabevi, ts.

Okiç, M. Tayyip. *Kur'ân-ı Kerîm'in Üslûb ve Kırâati.* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.

Özege, M. Seyfettin. *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*. İstanbul: Fatih, 1975.

Öztürk, Cemil. "İdâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/464-466. İstanbul: TDV yayınları, 2000.

Öztürk, Cemil. "Rüşdiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/300-305. İstanbul: TDV yayınları, 2008.

Pakdil, Ramazan. *Tâlim, Tecvîd ve Kıraat*. 15. Baskı. İstanbul: MÜİF Yayınları, 2019.

Pâluvî, Abdülfettâh. *Zübdetü'l-'irfân.* İstanbul: Hanîfiyye Kitabevi, ts.

Râşid, Rüşdî. "Riyâziyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/129-137. Ankara: TDV yayınları, 2003.

Saçaklızâde, Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'aşî. *Cühdü'l-mukıll*. Nşr. Salim Kudûrî Hamid, Umman: Dâru'l-Ammâr, 1169/2001.

Sağman, Ali Rıza. *İlaveli yeni Sağman Tecvidi.* İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1955.

Sarı, Mehmet Ali. "Harf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. XVI/161. İstanbul: TDV yayınları, 1997.

Sarı, Mehmet Ali. "Teshîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 16/163-165. İstanbul: TDV yayınları, 1997.

Süveysi, Muhammed. "Hendese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/199-208. İstanbul: TDV yayınları, 1998.

Süyûtî, Celâlüddîn. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân,* trc. Hüseyin Avni Çelik. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987.

Tanrıbuyruğu, H. H. Salih. *Muhîtü't-Tecvîd, Kur'ân-ı Kerîm Okunuş Usûl Cedveli-1. Kur'ân-ı Kerîm Okunuş Usûl Cedveli-2.* İzmir: Albi Yayınları, 2014.

Temel, Nihat. *Kıraat ve Tecvîd Istılahları.* İstanbul: İFAV Yay., 2018.

Ünlü, Demirhan. *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvîdi.* Ankara: Türkiye Diyanet Yayınları Vakfı Yayınları, 2020.

Zekeriyyâ el-Ensârî. *ed-Dekâiku'l-muhkeme fi Şerhi'l-Mukaddime.* b.y: y.y, ts.

Zihni Efendi, *Kavlü's-sedîd.* İstanbul: Dâru't-Tibâat-ı Âmire, 1349.

Ziyâüddîn, Hâfız Ahmed. *Vesiletü'l-ğufran*. Kastamonu: Âsitâne Kitabevi, 1327.